МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ФІЛОСОФІЇ, ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

Кваліфікаційна робота
магістра

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Виконала: магістрантка 2-го курсу,
гр. 8.2313-ср
спеціальності 231 «Соціальна робота»
освітньо-професійної програми
«Соціальна робота»
О.І. Лифар

Керівник: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
доцент, д.філос.н. Масюк О.П.

Рецензент: професор кафедри філософії,
публічного управління та соціальної роботи,
професор, д.і.н. Приймак О.М.

Запоріжжя – 2024

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра філософії, публічного управління та соціальної роботи
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 231 «Соціальна робота»
Освітньо-професійна програма «Соціальна робота»

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи
_____ Т.І. Бутченко
«____»_____2024 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ МАГІСТРАНТЦІ

Лифар Ользі Ігорівні
(прізвище, ім'я, по-батькові)

1. Тема роботи Соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні
керівник роботи Масюк Олег Петрович, д.філос.н., доцент,
(прізвище, ім'я, по-батькові, науковий ступінь, вчене звання)
затверджені наказом ЗНУ від «11» березня 2024 року № 434-с

2. Строк подання студентом роботи 4 грудня 2024 року

3. Вихідні дані до роботи Історія соціальної роботи : навчальний посібник / уклад.: О. О. Кравченко, О. О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві». 2017. 117 с.; Кузнєцова М.Ю. Особливості соціального захисту дітей під час воєнного стану на території України. Юридичний науковий електронний журнал. 2024. № 9/2024. С.75-79; Руденко Т.П. Соціальний захист постраждалих від збройних конфліктів : конспект лекцій навчальної дисципліни, навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю 231 «Соціальна робота. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 34 с.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. Дослідити історію виникнення та становлення соціального захисту дітей. 2. Охарактеризувати основні поняття дослідження: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій». 3. Обґрунтувати принципи та методи дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні. 4. Здійснити загальний огляд сучасного стану соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту. 5. Розглянути нормативно-правове регулювання питання соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. 6. Здійснити огляд існуючих програм та ініціатив соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту. 7. Проаналізувати процедуру отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок

воєнних дій та збройних конфліктів в Україні. 8. Охарактеризувати механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади. 9. Здійснити аналіз ретроспективи користування пільгами, передбаченими для статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

_____

_____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Масюк О.П., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	06.05.2024	06.05.2024
Розділ 2	Масюк О.П., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	25.06.2024	25.06.2024
Розділ 3	Масюк О.П., професор кафедри філософії, публічного управління та соціальної роботи	16.09.2024	16.09.2024

7. Дата видачі завдання 28 квітня 2024 року

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір теми кваліфікаційної роботи	Лютий - березень 2024	*виконано*
2.	Бібліографічний пошук	Квітень 2024	*виконано*
3.	Розробка основних положень роботи	Травень 2024	*виконано*
4.	І розділ	Травень - червень 2024	*виконано*
5.	ІІ розділ	Липень - вересень 2024	*виконано*
6.	ІІІ розділ	Вересень - жовтень 2024	*виконано*
7.	Систематизація висновків	Листопад – грудень 2024	*виконано*
8.	Нормоконтроль	Листопад – грудень 2024	*виконано*

Студент _____ О.І. Лифар

Керівник роботи _____ О.П. Масюк

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ І.С. Цапліна

РЕФЕРАТ

Дипломна робота складається з 75 сторінок, 2 додатків, 70 джерел

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ДИТИНА, ВОЄННІ ДІЇ, ПОСТРАЖДАЛИЙ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ.

Метою дослідження є здійснення діагностики ефективності стану соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій у Україні.

Об'єктом дослідження є діти, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, як клієнти соціальної роботи.

Предметом дослідження є соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Методи дослідження: термінологічний аналіз понять, абстрагування, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, узагальнення, систематизацію, спостереження, опис, а також бібліографічний метод.

Гіпотеза дослідження: якщо дитина отримує статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то вона автоматично стає на облік у службі у справах дітей, як дитина, яка опинилася у складних життєвих обставинах.

Висновки:

1. Захист прав дітей має досить вагоме правове підґрунтя, яке врахувало багато ситуацій та нюансів, які виникають, або можуть виникнути в органів, на які покладено функцію захисту прав дітей.

2. Якщо дитина зазнала психологічного насильства, внаслідок воєнних дій та це підтверджено актом оцінки потреб сім'ї, який складає центр соціальних служб, то таку дитину ставлять на облік у службі у справах дітей як дитину, яка опинилася у складних життєвих обставинах.

3. Для дітей, які отримали зазначений статус, на сьогоднішній день доступні лише дві пільги: першочергове зарахування до закладів дошкільного виховання та безкоштовне харчування в закладах освіти.

SUMMARY

The graduation thesis consists of 75 pages, 2 annexes, 70 sources

SOCIAL PROTECTION, CHILD, HOSTILITIES, VICTIM OF HOSTILITIES.

The objective of the research is to diagnose the efficiency of the social protection of children affected by hostilities in Ukraine.

The subject of the research is children affected by the hostilities in Ukraine as clients of social protection services.

The scope of the research is the social protection of children affected by hostilities in Ukraine.

Research methods: terminological analysis of concepts, abstraction, analysis, synthesis, induction, deduction, generalisation, systematisation, observation, description, and the bibliographic method.

The research hypothesis is that if a child receives the status of a child affected by hostilities and armed conflicts, he or she is automatically registered with the children's service as a child in difficult life circumstances.

Conclusions:

1. The protection of children's rights has a fairly solid legal basis, which takes into account many situations and nuances that arise or may arise in the bodies charged with protecting children's rights.

2. If a child has suffered psychological violence as a result of hostilities and this is confirmed by a family needs assessment report prepared by a social services centre, such a child is registered with the children's service as a child in difficult life circumstances.

3. Only two benefits are currently available to children who have been granted this status: priority admission to pre-school education institutions and free meals in educational institutions.

ЗМІСТ

ВСТУП 8
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ 6
1.1. Історія виникнення та становлення соціального захисту дітей 6
1.2. Характеристика основних понять дослідження: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій» 18
1.3. Принципи та методи дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні 21
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ 28
2.1. Загальний огляд сучасного стану соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту 28
2.2. Нормативно-правове регулювання питання соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій 31
2.3. Огляд існуючих програм та ініціатив соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту 40
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ 49
3.1. Аналіз процедури отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні 49
3.2. Механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади ... 53
3.3. Аналіз ретроспективи користування пільгами, передбаченими для статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів 57
ВИСНОВКИ 64
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ 68
ДОДАТКИ 76

ВСТУП

Актуальність дослідження. У сучасному світі захист прав дітей є пріоритетним напрямом державної політики. Оскільки діти належать до найбільш вразливих верств населення, їхні права вимагають посиленого захисту з боку держави, громадських об'єднань та суспільства загалом. З початком повномасштабного вторгнення Росії в Україну, значущість питання соціального захисту прав дітей значно зросла. Особливу увагу почали приділяти дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій.

До 24 лютого 2022 року в українському законодавстві вже існувало положення про «дитину, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Проте раптове вторгнення російських військ та обстріли призвели до різкого збільшення кількості дітей, які зазнали поранень, контузій, каліцтв, фізичного, сексуального та психологічного насильства, були викрадені або загинули. Це, в свою чергу, викликало підвищений інтерес до питання соціального захисту таких дітей та сприяло розробці нових, більш ефективних форм допомоги, які б змогли швидко запрацювати в умовах воєнного стану.

Проблемна ситуація полягає в тому, що повномасштабне вторгнення проти України досить суттєво вплинуло на ситуацію в країні, призводячи до смертей, поранень, каліцтв, різних форм насильства, розлуки з близькими, руйнування майна, житла. Діти – це найбільш вразлива категорія, яка страждає від війни та майже щодня стає її жертвою. Так, згідно з даними Офісу Генерального прокурора, станом на травень 2024 року, більше ніж 1876 дітей постраждали в Україні внаслідок повномасштабної збройної агресії Російської Федерації. Станом на ранок 14 травня 2024 року за офіційною інформацією ювенальних прокурорів 546 дітей загинули та понад 1345 отримали поранення різного ступеня тяжкості. На жаль, ці дані кожного дня змінюються і не на краще. У зв’язку з цим, останнім часом зросла увага до заходів та методів соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Проаналізувавши літературу з визначеної проблеми нашого дослідження, варто зазначити, що дослідженням питання соціального забезпечення займалися досить багато дослідників, серед яких В. Аралов, В. Андреєв, І. Гущин, Н. Болотіна, М. Захаров, Л. Забєлін, Е. Мачульська, І. Сирота, М. Полупанов, В. Шайхатдинов, С. Чернета та інші. Однак, не дивлячись на значну кількість дослідників, питання соціального захисту прав дітей, а саме питання соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, досліджене в недостатній мірі та потребує більш поглибленого дослідження цієї проблеми на тлі воєнних дій на території України. Саме у зв'язку з наявністю проблеми соціального забезпечення прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та недостатнім дослідженням цієї проблеми, вона є досить актуальною та потребує більшої уваги. Саме тому нами була обрана ця тема для поглибленого дослідження в рамках нашого дипломного проєкту.

Об'єктом дослідження нашої роботи є діти, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, як клієнти соціальної роботи.

Предметом нашого дослідження є соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Метою дослідження є здійснення діагностики ефективності стану соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Згідно з метою маємо такі *завдання*:

– дослідити історію виникнення та становлення соціального захисту дітей;

– охарактеризувати основні поняття дослідження: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій»;

– обґрунтувати принципи та методи дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні;

– здійснити загальний огляд сучасного стану соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту;

– розглянути нормативно-правове регулювання питання соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій;

– здійснити огляд існуючих програм та ініціатив соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту;

– проаналізувати процедуру отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні;

– охарактеризувати механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади;

– здійснити аналіз ретроспективи користування пільгами, передбаченими для статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Гіпотези дослідження:

1. Швидкість процесу надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів залежить від злагодженої роботи соціальних служб, служби у справах дітей та органу опіки та піклування.

2. Статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів може отримати навіть дитина, якій не виповнилося і 1 року.

3. Якщо дитина отримує статус дитина, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то вона автоматично стає на облік у службі у справах дітей, як дитина, яка опинилася у складних життєвих обставинах.

Апробація роботи: дослідження було апробоване на XIV Міжнародній науково-практичній конференції «Соціальне прогнозування та проєктування майбутнього країни: відновлення в умовах глобальних ризиків та невизначеностей» за темою «Нормативно-правове забезпечення питання надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів»

Структура роботи: кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, списку літератури і додатків.

РОЗДІЛ 1
ІСТОРИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

1.1. Історія виникнення та становлення соціального захисту дітей

Історія соціального захисту дітей відображає еволюцію поглядів суспільства на дитинство і відповідальність за дбайливе ставлення до наймолодших членів суспільства. Вона пройшла крізь кілька етапів, які відображають зміни у способах, якими суспільство взаємодіє з дітьми та їхніми потребами.

Процес зародження та становлення соціального захисту дітей був дуже нерівномірним і суперечливим. На нашу думку, для більш чіткого розуміння еволюції появи та поступового розвитку явища соціального захисту дітей, варто заглибитись в історію та розпочати огляд даного питання з часів «сивої давнини», а саме періоду, який передував Античності. Протягом довгого періоду часу допомога слабшим членам роду була властива лише племінним об’єднанням, які займалися скотарством та землеробством, оскільки вони були відносно стабільними та мали значні життєві та матеріальні ресурси. Паралельно, в той же період, протягом досить тривалого часу, через небезпеку голоду в багатьох культурах існувала практика усунення «зайвих» членів спільноти – людей зі слабким здоров’ям, з інвалідністю чи небажаних дітей [13, с. 11]. Дітовбивство було поширеним явищем у багатьох давніх культурах як один із методів контролю народжуваності, зокрема в Індії, Китаї, Японії, Європи, інших частин світу. У багатьох ранніх цивілізаціях, таких як давні Єгипет і Месопотамія, діти розглядалися як майно родини або як робоча сила. Вони піддавалися різним формам експлуатації, а їхні права були мінімальними.

У Стародавньому Вавилоні Закони Хаммурапі втілювали унікальну концепцію соціальної справедливості та захисту. Наприклад, вдови та їхні

неповнолітні діти були під охороною закону. Якщо вдова вирішувала вдруге вийти заміж, вона зобов'язувалася через суд офіційно закріпити своє майно, частину якого відводили її синам. Це майно не можна було продавати, а той, хто порушував заборону, мав без компенсації повернути його законним власникам – синам вдови.

Також закони захищали права як усиновителів, так і усиновлених дітей, забезпечуючи єдність прийомної сім'ї. Повернення усиновленої дитини до біологічних батьків було значно ускладнене. Якщо дитина перебувала під опікою іншої родини через недбалість рідних батьків і була вихована там, то при спробі біологічних батьків повернути її суд, як правило, ставав на бік опікунів. Це стосувалося дітей, які не знали про своє усиновлення. Водночас, якщо дитина дізнавалася про своїх рідних батьків, вона могла повернутися до них.

Усиновлені діти, які виросли в прийомній сім'ї й працювали у господарстві опікунів, у разі бажання почати самостійне життя могли претендувати лише на третину своєї спадкової частки у вигляді рухомого майна. Однак після виходу з прийомної сім'ї вони втрачали будь-які права на майно своїх опікунів [5, с. 13].

У VI–V століттях до н.е. серед численних давньогрецьких полісів особливо вирізнялися два наймогутніші міста-держави – Афіни та Спарта (відповідно, регіони Аттика і Лаконія). Афіни стали осередком, де цінували приватну власність, розвивалися ринкові відносини та поширювалося рабство. Тут також формувалося громадянське суспільство, яке об'єднувало всіх громадян полісу, незалежно від їхнього майнового становища. У своєму вихованні молоді афіняни прагнули гармонізувати розумовий, моральний, естетичний та фізичний розвиток кожної людини. В той час великого поширення набували перші школи для дітей, де займалися навчанням дітей та фізичним розвитком [65, с. 14].

У Стародавніх Афінах склалася особлива система соціальної допомоги, за якої частину функцій соціального забезпечення взяли на себе заможні громадяни, а іншу – держава. Тому остання в основному оплачувала організацію національних свят, надавала соціальну допомогу: за державні кошти виховували синів загиблих на війні воїнів, а іноді в роки неврожаїв надавали допомогу

голодуючим у бідних районах шляхом роздачі або продажу дешевого хліба, відправка громадян у відрядження (з метою навчання корисним речам у заморських країнах) [5, с. 16].

Інший приклад соціальної опіки та захисту бідних показаний у Спарті, де вся справа по вихованню дітей була зосереджена в руках держави. Державний контроль за формуванням особистості починався з першого дня народження немовляти: новонароджених оглядали общинні старости в спеціальному місці, яке називалося лесхою. Тільки здорових дітей повертали батькам, які виховували їх до семи років, а потім здійснювалося соціальне виховання цих дітей. Хворі, неповноцінні, ексцентричні були знищені: найочевидніше, їх кидали в ущелину Тейтег. З семи до вісімнадцяти років хлопчики перебували у спеціальному закладі інтернатного типу, який називався агелою. Очевидно, що виховання Спарти мало значний вплив на долю самої країни. Його зворотним боком був поступовий занепад спартанського духовного життя (відомо, що генії часто народжувалися зі слабких дітей), а згодом і занепад самої держави. Незважаючи на «певні вади спартанського суспільства», варто відзначити, що у спартанців існував інститут опіки над сиротами. Діти без обох батьків вважалися сиротами і отримували державну допомогу [13, с. 18].

Однак, поряд з зародками соціального захисту малозахищених категорій громадян, особливо дітей, існувала і інша сторона відношення до дітей. Загалом стародавнє ставлення до дітей було «абсолютно незначним», стверджують дослідники. На підтвердження своєї основної тези вони наводили насамперед дані про поширення явища дітовбивств. Як бачимо, дітовбивство як форма контролю народжуваності також існувало і в стародавньому античному світі, а не тільки в стародавньому Вавилоні, Єгипті та Китаї.

У Стародавньому Римі система соціального захисту бідних полягала в тому, що держава забезпечувала піклування та приділяла особливу увагу неповнолітнім сиротам, дбала про одиноких жінок, душевнохворих тощо, а також наділяла шановних і заможних громадян «суспільним обов'язком» піклуватися про цих бідних людей та заохочувала їх до організації певної

благодійної діяльності. З кінця II ст. У Стародавньому Римі існував вид соціальної допомоги, яку держава надавала сиротам і дітям бідних батьків, яка називалася «аліментацією». Економічна основа Риму базувалася на доходах, що надходили до державної казни від здачі в оренду державних земель, а також від надання позик землевласникам під відсотки. Основними формами сімейно-орієнтованої соціальної підтримки були: усиновлення, опіка, а також «виховні будинки». Один із перших таких закладів засновали за часів правління імператора Августа (63 р. до н. е. – 14 р. н. е.).

У стародавніх класичних рабовласницьких державах формується новий тип соціальної допомоги. Її суб'єктом виступала держава, а об'єктами ставали незаможні вільні громадяни, інваліди, сироти та інші категорії, які не могли самостійно забезпечувати себе. Допомога носила переважно обов'язковий і систематичний характер, надаючись на основі прав, закріплених у законах. Ці закони накладали на державу обов'язок забезпечувати допомогу і надавали громадянам право її вимагати й отримувати. Для організації такої підтримки створювалися спеціальні інститути й структури, а також призначалися відповідальні посадові особи, утримувані за державний кошт [5, с. 16].

Аналізуючи питання соціального захисту дітей епохи Середньовіччя, насамперед слід зазначити, що воно тісно пов'язане з церквою. Поступове зміцнення церковної системи зробило християнську церкву ключовим провідником благодійності, опіки та соціального захисту в ранньому та класичному середньовіччі Європи. Саме церква ініціювала створення перших лікарень, притулків, сиротинців і місць для ночівлі. Вона дедалі активніше брала на себе турботу про незахищені верстви населення, включаючи жебраків, бідних і дітей-сиріт.

Економічна сила дозволяла церкві виступати безпосереднім суб'єктом соціальної допомоги. Для цього створювалися багатофункціональні церковні структури, такі як монастирі, богадільні, лікарні, притулки для прочан і церковні приходи. Допомога надавалася у формі харчів, одягу, місця для ночівлі, а також медичної, психологічної та духовної підтримки.

Одним із суб'єктів соціальної допомоги виступала сусідська громада, яка зберігала риси общинного способу підтримки. Цей тип допомоги відображав традиції родоплемінного ладу, а сільський уклад життя сприяв колективним формам підтримки. Люди, нездатні до самозабезпечення (старі, сироти, інваліди та інші), отримували допомогу від усієї громади. Допомога здебільшого мала натуральний характер і передбачала надання продуктів, виконання певних робіт або забезпечення базових послуг.

У той самий період у Київській Русі відбулася важлива зміна та розвиток системи соціального захисту за правління князя Володимира. Він увів практику відрахування десятини з майна для допомоги бідним, сиротам, немічним, багатодітним родинам та постраждалим від стихійних лих. Вважається, що він започаткував перші богадільні, лікарні і училища для навчання дітей. Деякі джерела зазначають, що ще раніше княгиня Ольга заснувала першу лікарню в Києві, де догляд за хворими покладали на жінок. Однак впровадження освіти зазнавало опору з боку населення, яке нерідко сприймало навчання дітей як щось вороже, прирівнюючи писемність до чаклунства.

За правління Ярослава Мудрого у Новгороді відкрили училище на триста сиріт. Він також ухвалив «Статут церковний і земський», що передавав питання благодійності до відання священиків і єпископів. Особливої ваги набуло укладене за Ярослава перше письмове зведення законів – «Руська Правда». У ньому, окрім кримінальних норм, значну увагу приділено соціальним аспектам. Наприклад, з 37 статей 8 були присвячені захисту дітей, що вирізняло Русь серед інших європейських держав того часу.

Завдяки підтримці князівської влади та економічному зміцненню, монастирі стали основними осередками благодійності та соціальної діяльності. Вони виконували чотири ключові функції: лікування, допомогу нужденним (переважно у вигляді милостині натуральними продуктами), навчання та контроль.

У пізньому Середньовіччі було започатковано формування системи державного піклування і захисту бідних та тих, хто потребував допомоги. Закон

«Про забезпечення бідняків» (1597) поділяв бідних на три категорії: працездатні, непрацездатні та діти з малозабезпечених родин. Дітей могли віддавати на навчання до ремісників за згодою церковних старост і двох мирових суддів, щоб вони набували професійних навичок.

У XVII столітті соціальний захист сім'ї став обов'язковим і отримав правову основу в законодавстві європейських країн. Закони зобов'язували батьків піклуватися про своїх непрацездатних дітей, а дорослих дітей – забезпечувати літніх батьків.

На українських землях у період пізнього Середньовіччя основний обов'язок соціальної допомоги в сільській місцевості лежав на громаді, яка опікувалася всіма своїми членами. Особливою турботою громада оточувала сиріт і вдів. Для допомоги сиротам створювали сирітські ради, які діяли аж до XX століття. У великих селах такі ради та сирітські судді через опікунів дбали про долю підопічних. При виборі опікунів головну роль відігравала родина, але враховувалася і думка громади. За потреби громада мобілізувала внутрішні ресурси для допомоги (наприклад, через продаж майна, лісу чи стягнення штрафів) і залучала підтримку церкви [65, с. 44].

Церковні братства були важливими соціальними інститутами, які діяли в Україні, зокрема в містах, де поширювалося маґдебурзьке право. Вони відігравали ключову роль у вирішенні багатьох соціальних проблем та підтримці своїх членів. Братства активно допомагали нужденним, зокрема бідним, удовам, сиротам та хворим, а також фінансували будівництво церков, шпиталів і друкарень.

Ремісничі цехи, в яких організовувались міські громади, значною мірою впливали на структуру братств, оскільки вони стали важливими осередками для соціальної організації населення в містах. Ці братства не тільки займалися благодійною діяльністю, а й захищали культурні та історичні пам'ятки, викуповували бранців з татаро-турецької неволі. Крім того, вони відкривали школи, які були доступні для дітей з різних соціальних верств, де молодь отримувала освіту, виховуючись у дусі гуманізму, побожності та милосердя.

Наприкінці XVII – на початку XVIII століття в Європі відбувалися зміни в системі соціальної допомоги, викликані новими економічними та соціальними умовами. В цей час розпочався перехід від мануфактурного виробництва до машинного та фабрично-заводського. Індустріалізація та виникнення нових виробничих відносин спричинили зміни в способі життя людей, що призвело до втрати значення таких інститутів, як сільська громада, велика родина та релігійні об'єднання.

Перегляд підходів до соціальної допомоги й захисту був зумовлений не лише змінами в економічних умовах, але й змінами у світогляді та суспільній свідомості. Ідеї християнського милосердя поступово витісняються концепцією громадянського суспільства, де важливим є принцип раціональності в турботі про бідних. Вважалося, що всі фізично здорові люди повинні працювати, а не жити на милостиню, і це правило поширювалося навіть на дітей.

На початку XIX століття в Європі виникає нова тенденція в реформуванні системи соціальної допомоги та захисту. Неврегульованість питань, що стосуються найму працівників, оплати праці, втрати працездатності, важких і шкідливих умов праці, надмірної тривалості робочого дня, відсутності базових норм охорони праці, високого рівня травматизму та дитячої зайнятості, призводила до соціальних ризиків і конфліктів у трудових відносинах. Під тиском вимог робітників держава почала реалізовувати функцію соціального захисту, створюючи правову основу для регулювання різних аспектів трудових відносин.

Англія стала першою країною, де були ухвалені соціально-трудові закони [70]. У 1842 році був прийнятий акт, що забороняв нічну підземну працю для дітей і підлітків, а також впроваджував урядову фабричну інспекцію. Наприкінці XIX століття подібні законодавчі ініціативи почали впроваджуватися і в інших країнах.

Індустріалізація та розвиток громадянського суспільства в Європі стимулювали розвиток організованої благодійності, в тому числі релігійних громадських об'єднань. З часом почали виникати благодійні організації, які

надають допомогу різним верствам населення. Одним з таких нововведень стали школи для дітей з фізичними та розумовими вадами, такими як сліпі, глухонімі або розумово відсталі діти. З'явилися також денні притулки для дітей, чиї батьки працюють, насамперед для бідніших верств населення. Ці заклади, відомі як дитячі садки, стали важливими осередками, де старші діти навчалися основам ремесла, шиття, в'язання тощо.

У другій половині XIX століття в Україні відбулися значні зміни в організації системи соціального захисту. Контроль за суспільною опікою було передано до Міністерства внутрішніх справ, хоча в багатьох губерніях ці функції виконували земські та міські установи, які стали спадкоємцями приказів суспільної опіки. У деяких губерніях, де земські установи ще не були створені, продовжували функціонувати прикази. Наприкінці XIX століття державне фінансування установ опіки стало регулярним і систематичним.

Поступово з'являлися нові категорії осіб, які потребують суспільної опіки: незаконнонароджені діти, підкидьки, безробітні, сім'ї солдатів, хронічно хворі, божевільні та прокажені. Особливо важливим став соціальний захист дітей. Земства брали на себе опіку над бездоглядними дітьми. Хоча чіткої системи в цій сфері на той час ще не було, можна виокремити певні тенденції, зокрема в опіці над позашлюбними дітьми та підкидьками.

У багатьох губерніях опіку над такими дітьми забезпечували земські лікарі, вчителі, священники та представники поліції. Існували різні форми піклування, наприклад, у Київському земстві було організовано шість видів патронажу: годування немовлят матір'ю вдома, вигодовування дітей, виховання, навчання ремеслу, утримання школярів у сім'ї, а також сімейна опіка. Найбільш поширеною формою була опіка через благодійні товариства.

Проблема бездоглядності дітей, чиї батьки через роботу або інші обставини змушені були залишати їх без нагляду, спричинила появу таких форм догляду, як безкоштовні колискові, денні притулки та ясла. Наприклад, в кінці XIX – на початку XX століття на Катеринославщині земства організовували притулки для дітей під час польових робіт. Ініціаторами таких заходів виступали повітові

гласні (сучасні районні депутати), які зверталися до губернського земства за виділенням коштів. Притулки для дітей організовували в орендованих приміщеннях або будинках земських народних шкіл.

Окрім земств, значну роль у підтримці вразливих категорій населення відігравали релігійні та світські товариства, а також розвивалася приватна благодійна діяльність.

Перша світова війна 1914–1918 років, Громадянська війна в Росії, збройна агресія більшовицького уряду проти Української Народної Республіки та інших новоутворених держав, а також голодомор спричинили сирітство мільйонів дітей, значна частина яких опинилася на вулиці і долучилася до злочинного середовища. Тому боротьба з дитячою безпритульністю та злочинністю стала однією з найбільш актуальних проблем 1920-х років. В перші роки радянської влади цими питаннями займалася Рада захисту дітей, а з 1921 року – Комісія з поліпшення життя дітей при ВЦВК. Вони організовували дитячі трудові комуни, через які пройшли тисячі безпритульних дітей.

У 1920 році була ухвалена Декларація про соціальне виховання дітей, яка передбачала створення системи соціального виховання для дітей від народження до 15 років. Дитячий будинок став основною та єдиною формою соціального виховання. В цей період значний вплив на захист прав дітей мали теорії А. Макаренка, який підтримував колективне виховання [22]. Проте спроби впровадження цих принципів на практиці були зруйновані реальними умовами життя – після Першої світової війни велика кількість дітей залишилася сиротами, а число безпритульних дітей досягло 6-8 мільйонів.

У другій половині 1920-х років радянська влада змогла вирішити проблему дитячої бездоглядності, жебрацтва та злочинності, що призвело до зменшення кількості дітей, які перебували в інституціях. Однак після завершення Другої світової війни інституційне виховання знову замінило патронат, щоб звільнити жінок від домашніх обов’язків і залучити їх до праці. У післявоєнний період було відкрито понад 650 нових дитячих будинків, в яких проживало понад 600 тисяч дітей.

У 1960-х роках була запроваджена форма інституційної опіки дітей, зокрема «школа-інтернат», що передбачала ізоляцію вихованців та організацію повного навчально-виховного процесу в одному закладі. Наприкінці 1960-х років В. Сухомлинський здійснив важливий прорив у підходах до ставлення до дітей та їх сімей [61]. В. Сухомлинський проголосив дитину найвищою цінністю, при цьому відводив головну роль родині та сімейному вихованню у формуванні особистості дитини.

У 1970-80-ті роки в СРСР традиційними для сімей з дітьми були різноманітні послуги, що підтримували виховання і догляд за дітьми, зокрема дитячі садки, групи продовженого дня у школах, позашкільні заклади, оздоровчі піонерські табори, спортивні секції, клуби за місцем проживання та інтернатні установи. Суб’єктами сімейної політики та надання послуг сім'ям з дітьми були також профспілкові комітети, комсомольські та піонерські організації.

Після Першої світової війни було ухвалено низку важливих документів, що стосувалися захисту прав дітей. Першим міжнародним документом, що порушував проблему захисту прав дитини, стала Женевська декларація, ухвалена Лігою Націй у 1923 році. Проект декларації підготував Міжнародний союз захисту дітей. Вона була спрямована на створення умов, які забезпечували б нормальний фізичний і психологічний розвиток дитини, її право на допомогу, належне виховання та захист.

Основи захисту прав дітей були вперше закріплені в статті 25 «Загальної декларації прав людини», ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 році [12]. Декларація про права людини отримала подальший розвиток у Пактах про права людини (1966), які гарантували рівні права для всіх дітей та забезпечення їх основних соціальних потреб.

У 1959 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила окрему Декларацію щодо прав дитини, яка визначала основні права дітей, включаючи право на захист, виховання, освіту, а також на належний рівень життя і здоров’я. Ця декларація стала важливим кроком у міжнародному визнанні прав дітей. [7]. У цьому документі було визначено десять фундаментальних принципів, згідно з якими

дитині, незалежно від кольору шкіри, мови, статі, віри, повинні бути забезпечені соціальний захист, умови і можливості для її фізичного, розумового, морального та духовного розвитку. У соціальному контексті Декларація зобов'язувала держави-учасниці створювати умови для здорового та нормального розвитку дитини, гарантуючи її свободи та гідність. Дитина має бути серед перших, хто отримує захист і допомогу, а також повинна бути захищена від недбалого ставлення, жорстокості та експлуатації.

У 1989 році Генеральна Асамблея ООН ухвалила Конвенцію про права дитини – міжнародний правозахисний документ, який ратифікували майже всі країни світу [17]. Конвенція зобов'язує держави вжити необхідних заходів для забезпечення та захисту прав дітей, ґрунтуючись на чотирьох основних принципах: першочерговість інтересів дитини, забезпечення їй повноцінного життя, залучення кожної дитини до життя спільноти та відсутність дискримінації. Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини 27 лютого 1991 року.

Після розпаду СРСР більшість громадян України опинилися в складній економічній ситуації, що супроводжувалася високим рівнем безробіття, трудовою міграцією, бідністю, а також поширенням насильства і злочинності. Водночас загострилися проблеми алкоголізму та наркоманії. Це призвело до ослаблення ролі традиційних інститутів, які раніше опікувались вихованням дітей, зокрема масового закриття дитячих садків, позашкільних закладів, клубів за місцем проживання, скорочення штату педагогів-організаторів, зменшення кількості груп продовженого дня в школах. Діти з непристосованих до нових умов сімей змушені були жебракувати, мити автомобілі, працювати на ринках тощо.

У 1990-х роках спостерігалося значне розширення мережі інтернатних закладів, до яких, окрім дітей-сиріт, починали приймати також дітей із сімей, які не могли забезпечити базові потреби дитини з різних причин. Це стосувалося бідних, малозабезпечених, неповних сімей, а також сімей з дітьми, що мали інвалідність. Однак обмежене фінансування та застарілі форми роботи часто

призводили до групових втеч дітей з інтернатів, причому третина з тих, хто потрапляв до таких закладів із вулиці, насправді були їх вихованцями [56, с. 9]. З огляду на виклики , виникла потреба у створенні національної системи охорони дитинства та захисту прав дітей, яка б забезпечила високі стандарти соціального захисту.

Особливістю сучасної державної політики у цій сфері стало розроблення та впровадження заходів щодо захисту прав дітей в умовах воєнних дій на частині території України. Збройний конфлікт, у який була втягнута Україна, значно погіршив ситуацію з охороною прав дітей. Це обумовлено об'єктивними причинами, зокрема вимушеним переселенням значної частини дітей (приблизно 30% від загальної кількості осіб) з анексованого Криму та зони бойових дій на Сході України, в тому числі з Донецької та Луганської областей, у 2014 році. Діти-переселенці стали новою категорією населення, що потребувала особливого захисту, соціальної підтримки та допомоги. Різке зростання чисельності вимушених переселенців з дітьми стало серйозним викликом для органів державної влади та місцевого самоврядування.

Ще більшим випробуванням, як для людей так і для органів державної влади, став 2022 рік, коли кількість внутрішньо переміщених осіб з числа дітей перетнула критичну позначку, і потрібно було негайно приймати необхідні рішення та реагувати, здійснювати соціальний захист в критичних умовах воєнних дій. 22 березня 2022 року Постановою КМУ № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [34] було внесено низку змін, які допомогли забезпечити необхідну соціальну політику держави у сфері соціального захисту прав дітей.

Отже, нами було розглянуто історію зародження, розвитку та становлення соціального захисту дітей від античності до сьогодення. Зазначимо, що шлях становлення соціального захисту дітей був надзвичайно складним та тернистим. Однак, воєнні дії на території нашої держави стали свого роду каталізатором, рушійною силою до вдосконалення існуючої системи соціального захисту прав

дітей: переглядаються нормативно-правові акти, розширюється мережа послуг, розвиваються різні методи та форми соціальної роботи з дітьми, зокрема дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

1.2. Характеристика основних понять дослідження: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій»

В ході наукового дослідження нами використовувалися такі поняття: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій».

Поняття «соціальний захист» складається з двох основних складових:

1) Соціальний: походить від латинського слова «socius», що означає «товариш» або «член спільноти». У широкому розумінні, «соціальний» вказує на взаємовідносини, що існують між людьми в суспільстві, а також на структури і інститути, створені для забезпечення добробуту та підтримки цих взаємовідносин.

2) Захист: походить від латинського слова «protectio», що означає «захист», «оборона» або «захист». У контексті соціального захисту, це вказує на заходи, спрямовані на захист і підтримку людей, які знаходяться в уразливому стані або потребують допомоги, зокрема, дітей, інвалідів, людей похилого віку тощо.

Вітчизняні дослідники П. М. Рабінович та О. З. Панкевич вважають, що термін «соціальне забезпечення» є більш точним, ніж «соціальний захист». Це пояснюється тим, що в процесі реалізації прав і свобод людини «захист» є лише однією з його складових. Крім того, слово «захист» часто асоціюється з тимчасовою дією, яка завершується після усунення загрози, тоді як «забезпечення» є постійним і стабільним процесом, що не залежить від короткочасних труднощів. Також термін «захист» має негативне психологічне забарвлення, оскільки він пов’язаний із небезпекою, загрозою чи нападом, від яких потрібно оборонятися [51, с. 105].

Нам ближче позиція зарубіжного вченого П. Спікера [59] та вітчизняної дослідниці Г. С. Лопушняк [21], які вважають, що поняття «соціальний захист» є ширшим за «соціальне забезпечення», оскільки включає елементи, які не охоплюються останнім. Отже, ці поняття не є взаємозамінними, оскільки «соціальний захист» передбачає не тільки соціальне страхування та державні соціальні стандарти і гарантії, але й соціальне забезпечення як його складову частину.

З огляду на це, можна розглядати поняття «соціальний захист» у двох значеннях: вузькому та широкому. У вузькому розумінні соціальний захист є складною багаторівневою системою, до якої входять соціальне страхування, соціальне забезпечення та соціальні стандарти й гарантії держави, що взаємодіють і сприяють ефективному функціонуванню системи соціального захисту населення країни. У широкому розумінні соціальний захист можна визначити як систему соціальних і економічних прав, обов'язків і гарантій, закріплених законодавчо і реалізованих через соціальну політику держави, з метою надання кожному члену суспільства, незалежно від його соціального та майнового становища, расової чи національної приналежності, можливості для вільного розвитку і повної реалізації своїх здібностей, забезпечення гідного рівня життя та соціальної справедливості.

Таким чином, соціальний захист є основною складовою соціальної держави, оскільки він орієнтований на людину і забезпечення її всебічного розвитку. Це один із ключових аспектів соціальної політики держави, що реалізує гуманістичні принципи соціального устрою.

Наступне поняття, яке потребує уточнення в межах дипломного дослідження – це «дитина». Згідно з Європейським кодексом соціального забезпечення, термін «дитина» визначається як особа шкільного віку або особа, що не досягла 15 років [16, с. 8].

Сучасне міжнародне право не надає чіткого визначення поняття «дитинство». Замість цього, міжнародне гуманітарне право визначає шість

вікових категорій: новонароджені, немовлята, діти до 7 років, діти до 12 років, діти до 15 років та діти у віці від 15 до 18 років.

В українському законодавстві категорія «дитина» тлумачиться як особа, що не досягла 18 років (повноліття), за умови, що згідно з застосовуваним до неї законом, вона не здобуває прав повнолітньої особи раніше [41].

Особлива увага до поняття «дитина» в гуманітарних науках, зокрема в соціальній сфері, зумовлена специфічними аспектами юридичного статусу та фізіологічного розвитку дітей.

Дослідник І. Д. Бех у своїй роботі «Виховання особистості» зазначає, що «існують такі періоди загального дитинства:

– немовлячий вік (від народження до 1 року, з виділенням першого місяця як періоду новонародженості);
– раннє дитинство (переддошкільний період, від 1 до 3 років);
– дошкільний вік (від 3 до 6 років);
– молодший шкільний вік (від 6 до 11–12 років);
– підлітковий вік (середній шкільний вік, від 12 до 15 років);
– юнацький вік (старший шкільний період, від 15 до 18 років)» [4, с. 88].

Аналізуючи літературу відносно значення поняття «воєнні дії», то найбільш правильне і точне визначення наведене в Законі України «Про оборону України», де зазначено, що «воєнні дії – це організоване застосування сил оборони та сил безпеки для виконання завдань з оборони України» [40].

Іще одне поняття, яке є одним з ключових у нашій роботі, є поняття «постраждалий внаслідок воєнних дій». Аналізуючи літературні джерела, не наведено прямого тлумачення даного терміну. Ми під цим терміном, виходячи з логічного розуміння, розуміємо людину, яка отримала певні пошкодження фізичного характеру, або насильства з боку військових дій країни-агресора. Ми частіше зустрічаємо більш розширений термін, а саме «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Цей термін зустрічається лише в Законі України «Про охорону дитинства», де зазначено, що «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів – дитина, яка

внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [41].

Отже, в нашій роботі широко використовувалися такі поняття як: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій». Ми з'ясували значення кожного з цих понять, а також проаналізували їх трактування в різних наукових джерелах та з точки зору різних авторів. Всі ці поняття є надзвичайно важливими для нашого дослідження.

1.3. Принципи та методи дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні

Поняття «методологія» має два основних значення: по-перше, методологія розглядається як система певних методів і прийомів, що використовуються в різних сферах діяльності – науці, політиці тощо; по-друге, це вчення про ці методи, або загальна теорія методу, яка визначає принципи та підходи в діяльності. Тобто методологія – це філософське вчення про систему методів наукового пізнання і перетворення реальності, а також вчення про застосування принципів, категорій і законів діалектики до процесу пізнання і практичної діяльності для засвоєння нових знань. [1, с. 17].

Основним принципом при дослідженні соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні є принцип об'єктивності. Використовуючи принцип об'єктивності в нашому дослідженні ми повинні мінімізувати вплив особистих та групових інтересів, настанов, інших суб'єктивних чинників на процес та результат дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Принцип об'єктивності ми доповнюємо принципом системності, оскільки досліджуваний нами соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок

воєнних дій в Україні являє собою певну систему, яка розвивається, а також має зв'язки з елементами, які входять до її складу, а також з іншими системами такими як: сім'я, соціум та ін. Застосування принципу системного підходу в дослідженні соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, вимагає розгляду всіх явищ як взаємопов'язаних елементів цілісної системи, що включає природні, соціальні та психічні аспекти.

Кожна система розвивається, а тому має свою історію розвитку та дослідження, тому ми разом з принципом системності використали принцип історизму. Ми використали цей принцип для вивчення історії виникнення та становлення соціального захисту дітей. Однак найбільший акцент у нашій роботі ми зробили на історії дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, оскільки саме їх ми обрали предметом нашого дослідження. Принцип історизму грає досить важливу роль у нашій роботі, оскільки є тією основою без якої ми не можемо досліджувати предмет нашої роботи.

Разом з принципом історизму ми використали принцип єдності логічного та історичного. Щоб розкрити сутність предмета, необхідно відтворити реальний історичний процес його розвитку, тому ми звертаємося до принципу єдності логічного та історичного, який може це забезпечити, а також направити нас у правильне русло дослідження соціального захисту дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

У процесі дослідження застосовуємо принцип розвитку, який вимагає виявлення тенденцій еволюції соціального захисту дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій в Україні. Це включає вивчення поступового, тривалого та безперервного розвитку форм соціального захисту – від простих до складніших, а також їх впровадження у практику соціальної роботи з такими дітьми.

Використовуючи принцип всезагального зв'язку, наше дослідження повинно прагнути до виявлення максимальної кількості суттєвих взаємозв'язків

соціального захисту з іншими явищами, що виникають під час його застосування в соціальній роботі з дітьми, постраждалими внаслідок воєнних дій в Україні.

Застосовуючи принцип діалектики в межах цього дослідження, ми маємо враховувати основні закони та категорії діалектики.

Закон єдності та боротьби протилежностей розкриває внутрішні джерела соціального захисту дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій, і показує єдність і боротьбу різних сил та тенденцій у процесі забезпечення цього захисту.

Закон переходу кількісних змін у якісні орієнтує нас на виявлення еволюції соціального захисту, а також на пошук закономірностей розвитку цієї сфери в соціальній роботі з дітьми, що постраждали внаслідок воєнних дій. Він допомагає визначити якісні та кількісні зміни, що відбуваються, а також виявити взаємозв’язки між ними.

Закон заперечення надає можливість прогнозувати напрямок розвитку форм і технологій соціального захисту від простих до складних у соціальній роботі з дітьми, які постраждали від воєнних дій.

Парні категорії діалектики допомагають визначити загальний підхід до вивчення форм і технологій соціального захисту в соціальній роботі з дітьми, постраждалими внаслідок воєнних дій, і орієнтуватися на правильність отриманих висновків у цьому контексті.

Окрім принципів в нашому дослідженні ми використовували і певну групу методів.

Метод – це система прийомів або операцій, які застосовуються для практичного або теоретичного освоєння реальності з метою вирішення конкретних завдань. Різниця між методом і теорією має функціональний характер: метод, сформований на основі попереднього теоретичного дослідження, виступає як початкова точка та умова для подальших досліджень [15, с. 23].

Отже, в нашому дослідженні застосовувались такі методи.

Абстрагування (від лат. – віддалення) є методом наукового пізнання, що полягає в виділенні суттєвих характеристик, властивостей або взаємозв'язків

предмета через мисленнєвий процес. Цей метод допомагає створювати ідеальні образи реальності [15, с. 31]. Відповідно до нього, ми формулюємо гіпотезу нашого дослідження.

Індукція (від лат. – наведення) – це метод умовиводу, який полягає в переході від часткового до загального, від конкретних фактів до загальних узагальнень. Застосовуючи метод індукції, ми робимо висновки та формулюємо понятійний апарат для нашого дослідження.

Метод термінологічного аналізу включає вивчення історії термінів, що використовуються в дослідженні, уточнення їх змісту та обсягу, а також визначення взаємозв'язків між поняттями та їх місця в загальному понятійному апараті.

Аналіз – це метод пізнання, який дозволяє поділити об’єкти дослідження на складові частини (елементи або властивості). За допомогою аналізу ми детально вивчаємо дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні. На противагу цьому, синтез з’єднує окремі частини чи властивості об’єкта в єдине ціле [15, с. 37]. Метод синтезу допоміг у нашому дослідженні, зокрема, при вивченні процедури надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні. Завдяки синтезу, ми змогли об’єднати окремі елементи та відновити цілісну картину цього процесу.

Дедукція (від лат. – виведення) – це метод умовиводу, за якого висновок про певний елемент множини робиться на основі загальних властивостей цієї множини. Тобто, знаючи загальні принципи, ми можемо робити конкретні висновки щодо окремих випадків або елементів [15, с. 42]. За допомогою дедукції в процесі нашого дослідження формуються теоретичні відомості про дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій, а також про технології та програми соціального захисту цих дітей. Це досягається шляхом виведення конкретних висновків із загальних понять, таких як «дитина», «постраждалий внаслідок воєнних дій» та «соціальний захист».

Систематизація – це специфічний метод дослідження, що полягає в упорядкуванні розрізнених об'єктів та знань про них. Цей процес допомагає

створити чітку структуру інформації, що дозволяє краще організувати і зрозуміти матеріал дослідження [15, с. 21]. У дипломній роботі ми систематизуємо всі можливі технології та програми соціального захисту дітей, які застосовуються в соціальній роботі з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Узагальнення – це метод наукового пізнання, за допомогою якого визначаються загальні ознаки та властивості певного класу об’єктів. Цей метод дозволяє здійснити перехід від одиничного до особливого та загального, а також від менш загального до більш загального [15, с. 51]. Використовуючи метод узагальнення, ми формулюємо висновки до окремого розділу та до роботи в цілому.

Також в нашій роботі будуть використовуватись такі емпіричні методи дослідження, як спостереження та опис. Комбінація цих методів дає можливість отримати багатогранні дані та забезпечити більш точний аналіз предмета дослідження.

Спостереження – це систематичне та цілеспрямоване вивчення об'єкта, в даному випадку дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій. Цей метод дозволяє отримати безпосередні дані про поведінку та стан дітей в реальних умовах, що є важливим для оцінки ефективності соціальних програм та технологій допомоги [15, с. 48].

Опис – це метод, що полягає у зазначенні ознак нашого предмета дослідження або явищ, пов’язаних з ним, як суттєвих, так і несуттєвих. Цей метод дозволяє детально зафіксувати характеристики об'єкта, його властивості, поведінку чи контекст, що є важливими для розуміння соціальних, психологічних і правових аспектів життя дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні [15, с. 217].

Таким чином, у процесі дослідження соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні, ми використали різноманітні методи та принципи наукового пізнання. Серед основних принципів, на яких ми зосередилися, є принцип об’єктивності, системності, історизму, єдності

логічного та історичного підходів, розвитку, принцип всезагального зв'язку та діалектики. Це дозволило нам вивчити проблему в її цілісності та точніше визначити взаємозв'язок елементів.

Методи, що були використані в дослідженні, включають термінологічний аналіз понять, абстрагування, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, узагальнення, систематизацію, спостереження, опис та бібліографічний метод. Це забезпечило нам можливість розглядати як окремі елементи соціального захисту, так і їх взаємодію, що дозволяє досягти більш глибокого розуміння даного питання.

Отже, в рамках цього розділу було розглянуто історію виникнення та становлення соціального захисту дітей. Нами було детально розглянуто періоди зародження, становлення та поступального розвитку соціального захисту дітей від періоду античності до сьогодення. Відзначимо, що протягом всього свого розвитку людство по-різному ставилося до дітей та до питання їхнього соціального захисту. Відношення людства до дітей та усвідомлення того, що дитина – це не річ, не власність і не бездушна істота, а особистість, яка має права та потребує захисту – пройшло колосальний шлях. Ми намагалися розглянути детально кожен історичний етап, де увага приділялася соціальному захисту дітей, трансформації та розвитку даного явища. Зауважимо, що повномасштабне вторгнення в Україну стало певним каталізатором, яке сприяло збільшенню уваги до питання соціального захисту дітей, особливо до дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Також, в рамках дослідження, нами було охарактеризовано основні терміни нашого дослідження, а саме: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій».

В дипломному проєкті ми особливу увагу приділили принципам та методам, які використовували в процесі дослідження. Зокрема, ми керувалися такими основними принципами наукового дослідження, як об'єктивність, системність, історизм, єдність логічного та історичного підходів, розвиток, принцип всезагального зв'язку та діалектики. Ці принципи дозволили нам

детально та всебічно проаналізувати проблему соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Щодо методів, ми застосовували термінологічний аналіз понять, абстрагування, аналіз, синтез, індукцію, дедукцію, узагальнення, систематизацію, спостереження, опис, а також бібліографічний метод. Використання цих методів дозволило нам глибоко розглянути предмет дослідження, систематизувати та класифікувати наявні дані, а також сформулювати чіткі висновки та рекомендації для покращення соціального захисту дітей, які стали жертвами збройних конфліктів.

РОЗДІЛ 2
ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

2.1. Загальний огляд сучасного стану соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту

Попри те, що війна в Україні триває, питання захисту прав дитини стало особливо актуальним, коли на деяких територіях розпочався збройний конфлікт, що призвів до подальшої окупації російськими військами. Неповнолітні є показниками розвитку та добробуту суспільства, вони дуже чутливо реагують на зміни, що відбуваються в країні, однак не можуть самостійно впливати на умови свого життя.

Сьогодні Україна вживає найнеобхідніших заходів для забезпечення захисту дітей. Закон України «Про охорону дитинства» визначає нову категорію – «діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, – діти, які отримали поранення, синці, розчленування, зазнали фізичного, сексуального, психологічного насильства внаслідок воєнних дій або збройного конфлікту, викрадені або незаконно вивезені з України, беруть участь у військових формуваннях або незаконно утримуються, в тому числі в полоні» [41]. Важливим кроком у забезпеченні захисту прав дітей у зонах бойових дій та збройних конфліктів стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми» № 936-VIII від 26 січня 2016 року [34]. Цей закон спрямований на покращення механізмів ухвалення рішень щодо захисту прав дітей шляхом підтримки сімей, що опинилися в складних життєвих обставинах або постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також на вдосконалення системи захисту прав дітей в Україні.

Діти, які постраждали в результаті збройного конфлікту чи бойових дій, можуть отримати статус дітей, які постраждали внаслідок таких подій. Це

регулюється постановою Кабінету Міністрів України № 268 «Порядок надання статусу дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», затвердженою 5 квітня 2017 року [38].

Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, надається органом опіки та піклування за місцем реєстрації дитини, яка є внутрішньо переміщеною особою. Порядок надання цього статусу визначається Кабінетом Міністрів України відповідно до статті 30-1 Закону «Про охорону дитинства» [41].

Соціальний захист прав дітей є одним із пріоритетних напрямків діяльності нашої держави, що покладено на органи місцевого самоврядування, зокрема на обласні, міські, районні, сільські та селищні ради, територіальні громади та інші суб'єкти. Це покладення обов'язків з соціального захисту прав дітей на місцеві органи влади має своє значення, оскільки саме ці органи найкраще орієнтуються в проблемах і шляхах їх вирішення щодо захисту прав дітей, які проживають на їхній території.

Для створення відповідних умов для забезпечення реалізації соціальних, особистих, економічних та культурних прав дітей в Україні, а також враховуючи потребу в особливому піклуванні про дітей, було створено посаду Уповноваженого Президента України з прав дитини. Впровадження цієї посади з 2011 року є частиною виконання Україною міжнародних зобов'язань у галузі захисту прав дітей [28]. Створивши посаду спеціалізованого омбудсмена з прав дітей, Україна підтвердила необхідність окремої уваги до забезпечення прав дітей, а також визначила охорону дитинства як один із пріоритетних напрямків своєї державної політики. Війна в Україні лише підкреслила важливість цього кроку та підтвердила необхідність особливого підходу до захисту прав дітей.

На сьогодні соціальний захист прав дітей забезпечується через мережу органів місцевого самоврядування та спеціалізованих установ. Основні органи та установи, що займаються цим питанням, включають:

1. Служби у справах дітей – це органи місцевого самоврядування, які безпосередньо відповідають за захист прав дітей, контроль за виконанням

законодавства про права дітей, допомогу у випадках насильства або жорстокого поводження з дітьми.

2. Управління соціального захисту населення – ці управління надають різні види соціальних послуг і допомоги, які можуть включати фінансову допомогу, підтримку у випадках соціального ризику тощо.

3. Школи та інші навчальні заклади – вони відіграють важливу роль у забезпеченні прав дітей на освіту, психологічну підтримку та захист від булінгу.

4. Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді – ці центри надають консультації, підтримку та соціальні послуги для дітей та їхніх сімей.

5. Медичні установи – забезпечують медичну допомогу, психологічну підтримку і профілактичні послуги для дітей.

6. Національна поліція – слідкує за дотриманням прав та свобод дітей, виявляє порушників прав дітей, сприяє притягненню до відповідальності за порушення прав дітей.

Кожен з цих органів має специфічні функції, але всі разом вони працюють над забезпеченням комплексного захисту прав і інтересів дітей у відповідності до законодавства України та міжнародних стандартів. Всі вони є соціальними партнерами одне одному. Злагоджена та сумісна співпраця цих органів сприяє захисту прав дітей та вирішенню проблемних питань, з урахуванням інтересів дитини.

Захист прав дитини є складним завданням для державних органів навіть у мирний час, а в умовах збройного конфлікту ця проблема стає ще більш актуальною. Для зменшення жертв серед дітей, у Законі України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» було вдосконалено систему заходів і дій державних органів щодо дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей без супроводу дорослих, а також підтримки сімей з дітьми [6]. Зокрема, визначено, що всі функції щодо захисту прав і інтересів внутрішньо переміщених дітей покладаються на органи опіки та піклування за місцем їх фактичного перебування [2]. Це дозволяє забезпечити оперативне влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в

патронатні сім'ї, а також вирішувати інші проблеми дітей і сімей, що знаходяться в компетенції органів опіки та піклування.

Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 року стало рушієм змін та доповнень до законодавства у сфері захисту прав дітей. До законодавства було внесено безліч поправок та доповнень, які допомогли врегулювати найбільш проблемні питання у сфері захисту прав дітей, які виникли внаслідок збройної агресії.

Отже, зазначимо, що сучасний стан соціального захисту прав дітей є досить задовільним, враховуючи сучасні реалії життя в умовах воєнного стану. Соціальний захист дітей у діяльності державних органів орієнтований на мінімізацію деструктивного впливу збройного конфлікту, організацію соціального виховання, надання різних видів соціальної допомоги та підтримки, налагодження взаємин з соціальним оточенням, а також адаптацію поведінки і психоемоційного стану дітей, які проживають на території України, де триває війна. Постійні законодавчі зміни у сфері захисту прав дітей враховують усі випадки та обставини, щоб забезпечити надійний захист їхніх прав. Держава та органи влади, на яких покладена функція соціального захисту прав дітей, безперервно працюють у цьому напрямку, щоб гарантувати дітям безпечне та стабільне майбутнє.

2.2. Нормативно-правове регулювання питання соціального захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій

Формування нормативно-правового підґрунтя соціального захисту прав дітей в Україні пройшло довгий та складний шлях. Протягом років незалежності країни процес формування та реалізації державної політики у сфері захисту прав дітей проходив кілька етапів. Розглянемо їх більш детально [8]:

1) Перший етап (з 1991 по 1995 р.р.). У 1991 році Україна ратифікувала Конвенцію ООН про права дитини, що стало значущим кроком у забезпеченні прав дітей. У цей період було ухвалено низку важливих законів, серед яких: «Про

освіту», «Основи законодавства України про охорону здоров'я», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», а також «Про фізичну культуру і спорт».

У 1992 році створено мережу центрів соціальних служб для молоді, які стали важливим компонентом соціальної інфраструктури, відповідальним за підтримку підлітків і молоді. Окрім цього, для вирішення питань соціально-правового захисту дітей, боротьби з бездоглядністю, безпритульністю та профілактики правопорушень було засновано служби у справах неповнолітніх. Ці органи були створені відповідно до Закону України «Про органи і служби в справах неповнолітніх та спеціальні установи для неповнолітніх», прийнятого у 1995 році.

2) Другий етап (з 1996 по 2000 р.р.). У 1996 році було засновано Міністерство у справах сім'ї та молоді, а у 2000 році створено Міжвідомчу комісію з питань охорони дитинства. У цей час ухвалено низку ключових законів України, серед яких: «Про загальну середню освіту», «Про позашкільну освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про молодіжні та дитячі громадські організації», «Про прожитковий мінімум», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», а також «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам».

Крім того, були розроблені перші державні соціальні програми у сфері охорони дитинства, зокрема Національна програма «Діти України» на 1996–2000 роки. Починаючи з 1996 року, розпочалася підготовка Державних доповідей про становище дітей в Україні, що стало важливим кроком для моніторингу ситуації та вдосконалення політики у сфері захисту прав дітей.

3) Третій етап (з 2001 по 2005 р.р.). У 2001 році був прийнятий Закон України «Про охорону дитинства», який проголосив охорону дитинства стратегічним загальнонаціональним пріоритетом і закріпив основи державної політики у цій сфері. Також ухвалено Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», який визначив організаційні та правові засади соціальної роботи з дітьми. У цей період було прийнято Сімейний кодекс України

та низку важливих законів, серед яких: «Про дошкільну освіту», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування», «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» та «Про соціальні послуги».

У 2005 році, відповідно до Указу Президента України «Про першочергові заходи щодо захисту прав дітей», було ініційовано реформу державної системи опіки та піклування над дітьми. Зокрема, функції опіки та піклування перейшли від органів управління освітою до служб у справах неповнолітніх, які згодом були перейменовані на служби у справах дітей та інтегровані в місцеві органи влади.

Також у 2005 році при Міністерстві сім'ї, молоді та спорту створено Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини. Цей орган перебрав на себе функції з усиновлення, опіки та піклування, які раніше здійснювали органи освіти, що стало важливим кроком у вдосконаленні системи захисту прав дітей.

4) Четвертий етап (з 2006 по 2010 р.р.). У 2006 році Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини набув статусу урядового органу, що стало ключовим кроком у реформуванні системи опіки над дітьми-сиротами та дітьми, позбавленими батьківського піклування. У межах цієї реформи була впроваджена новаторська модель державної соціальної підтримки, побудована за принципом «гроші ходять за дитиною». Цей підхід дозволив спрямовувати фінансові ресурси безпосередньо на потреби дитини, що підвищило ефективність і автономність соціальної допомоги.

У 2009 році був прийнятий важливий для захисту дитинства Закон України «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року». Цей документ заклав основу для подальшої інтеграції міжнародних стандартів у сфері забезпечення прав дітей та вдосконалення національної політики у цій галузі.

5) П'ятий етап (з 2011 по 2015 р.р.). У 2011 році в Україні засновано інститут дитячого омбудсмена, що стало важливим кроком у зміцненні

механізмів захисту прав дітей. З 2013 року Україна приєдналася до Європейської мережі омбудсменів з прав дітей (ENOC), що сприяло розвитку міжнародного співробітництва у цій сфері.

Продовжувалась реалізація Загальнодержавної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини», яка забезпечувала функціонування системи захисту прав дітей відповідно до вимог Конвенції ООН, враховуючи Цілі розвитку тисячоліття та рекомендації документа «Світ, сприятливий для дітей», ухваленого Генеральною Асамблеєю ООН.

У ході адміністративної реформи були ліквідовані Державний департамент з усиновлення та захисту прав дитини, а також Державна соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді. Їхні функції у сфері державної політики щодо охорони дитинства та захисту прав дітей передали Міністерству соціальної політики України, в межах якого створено Департамент сім'ї та дітей.

6) Шостий етап (з 2016 р.). Процес формування та вдосконалення державної політики у сфері захисту прав та добробуту дітей триває, враховуючи нові виклики суспільства. Це включає адаптацію законодавчих норм і державних програм до сучасних умов, зокрема впливу війни, соціально-економічних труднощів, а також міжнародних стандартів і вимог.

Урядові установи та відповідальні організації активно працюють над удосконаленням механізмів соціального захисту дітей, поліпшенням системи опіки та піклування, а також створенням умов для гармонійного розвитку дітей в умовах постійних змін. Така робота спрямована на забезпечення стабільного середовища, яке враховує актуальні потреби дітей і відповідає найкращим міжнародним практикам.

На сьогодні існує низка міжнародно-правових актів, що створені для захисту прав дітей у ситуаціях збройного конфлікту. Серед них:

– Конвенція ООН про права дитини (1989);

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах (2000, ратифікований Україною у 2004 році);

– Женевські конвенції про захист жертв війни (1949);

– Додаткові протоколи до Женевських конвенцій (1977);

– Конвенція міжнародної організації праці №182 про заборону та негайні заходи щодо ліквідації найгірших форм дитячої праці (1999);

– Римський статут Міжнародного кримінального суду (2002);

– Резолюції Ради Безпеки ООН, прийняті в період з 1999 по 2009 роки [54].

Проте в умовах активних бойових дій, особливо коли країна-агресор ігнорує вимоги міжнародного гуманітарного права, ці міжнародно-правові акти часто не працюють належним чином. Це підкреслює необхідність розробки уніфікованого міжнародного документа, який забезпечував би дієвий механізм захисту прав дітей в умовах збройного конфлікту, незалежно від обставин, і який би мав бути імплементований у національне законодавство країн [24, с. 96].

У зв'язку з військовою агресією Російської федерації проти України, Указом Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022 було введено воєнний стан в Україні, що було затверджено Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»» від 24.02.2022 № 2102-IX [39]. Воєнний стан було введено з 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року на строк 30 діб, з подальшим продовженням цього терміну кожними наступними указами Президента на 90 діб.

Відповідно до частини 2 статті 64 Конституції України, в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод, із зазначенням строку їх дії. Однак, Конституція України передбачає, що певні права і свободи не можуть бути обмежені, а саме:

– право на рівність (ст. 24);

– право на свободу та особисту недоторканність (ст. 25);

– право на захист від свавільних затримань (ст. 27);

– право на особисту безпеку (ст. 28);

– право на захист від катування (ст. 29);

– право на захист у разі кримінального обвинувачення (ст. 40);

– а також ряд інших прав, які вказано у статтях 47–63 Конституції.

Це означає, що в умовах воєнного стану державні органи можуть обмежувати певні права і свободи, проте гарантії базових прав людини залишаються незмінними.

Аналогічні положення містить частина 2 статті 20 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII. Закон регулює правовий режим воєнного стану, визначає порядок його введення та скасування, а також гарантії прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб під час воєнного стану [42].

Відповідно до статті 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26 лютого 2001 року № 2402-III, кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканність та захист. Це означає, що держава зобов'язана забезпечувати умови, за яких права дітей будуть надійно охоронятися, а їхня особиста безпека та свобода не піддаватимуться незаконним обмеженням або порушенням. Закон встановлює, що кожна дитина має право на захист від насильства, жорстокого поводження, експлуатації, а також на захист своєї особистої гідності [41].

Концепція Державної соціальної програми «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2021 року визначала одним із пріоритетів забезпечення захисту прав та інтересів дітей в умовах воєнних дій чи збройного конфлікту. Це охоплювало кілька ключових завдань: запобігання участі дітей у воєнних діях чи збройному конфлікті [64]; забезпечення захисту прав дітей, які перебувають у зонах бойових дій чи збройного конфлікту; впровадження комплексних заходів для створення умов, необхідних для повноцінного життя та соціально-психологічної реабілітації дітей, постраждалих від воєнних дій чи збройного конфлікту.

Ці заходи відповідають міжнародним стандартам захисту дітей у таких умовах, зокрема зобов'язанням держави захищати права дітей під час конфліктів.

Статтею 30 Закону України «Про охорону дитинства» також, слідуючи міжнародним нормам, забороняється участь дітей у воєнних діях та збройних конфліктах, зокрема: вербування дітей, їхнє фінансування, матеріальне

забезпечення, навчання з метою використання у збройних конфліктах чи насильницьких діях, спрямованих на повалення державної влади або порушення територіальної цілісності, а також залучення дітей до не передбачених законами України воєнізованих чи збройних формувань [70; 64].

Також передбачена кримінальна відповідальність для осіб, які займаються вербуванням малолітніх та неповнолітніх до озброєних угруповань, відповідно до статті 304 Кримінального кодексу України, яка карає за втягнення неповнолітніх у злочинну діяльність.

З метою забезпечення соціального захисту дітей в умовах надзвичайного або воєнного стану в Україні, 22 березня 2022 року була прийнята Постанова Кабінету Міністрів України № 349 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану» [35]. Цими змінами було адаптовано законодавство до особливих умов воєнного стану, зокрема:

Зміни до Положення про дитячий будинок сімейного типу (затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2002 року № 564) [30] та Положення про прийомну сім'ю (затвердженого Постановою КМУ від 26 квітня 2002 року № 565) [31]. У разі введення надзвичайного або воєнного стану, в ці установи можуть влаштовуватися діти, які залишилися без батьківського піклування, на умовах тимчасового влаштування в межах передбаченої граничної чисельності дітей.

Також Постановою КМУ № 349 [34] було доповнено Порядок провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини. Зокрема, був затверджений розділ «Особливості влаштування дітей, які залишилися без батьківського піклування, у тому числі дітей, розлучених із сім'єю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі введення на території України надзвичайного або воєнного стану» [27]. Це передбачає тимчасове влаштування дітей до функціонуючих прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу. Ці зміни дозволяють оперативно реагувати на

кризову ситуацію і створити додаткові можливості для тимчасового розміщення дітей, що постраждали від війни, у безпечних умовах до нормалізації ситуації.

Згідно зі статтею 19 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III, кожна дитина має право на освіту. У 2019 році Україна приєдналася до Декларації про безпеку шкіл (Safe Schools Declaration), яка підкреслює важливість Резолюцій Ради Безпеки ООН 1998 (2011) і 2143 (2014) та закликає сторони збройного конфлікту утримуватися від дій, які обмежують доступ дітей до освіти. Декларація також вимагає від держав вжити заходів щодо обмеження використання шкіл збройними силами та озброєними недержавними групами в порушення норм міжнародного права. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 4 серпня 2021 р. № 898-р було затверджено План заходів щодо реалізації Декларації, який серед інших завдань передбачає забезпечення безперервності навчання, моніторинг атак на освітні заклади, їхній захист від нападів та відновлення у разі пошкоджень [14; 67].

У зв'язку з введенням воєнного стану в Україні, з метою захисту учасників освітнього процесу, 25 лютого 2022 року Міністерство освіти і науки України (МОН) направило листа керівникам департаментів (управлінь) освіти і науки обласних і міських адміністрацій, а також керівникам закладів професійної, фахової передвищої та вищої освіти з рекомендацією припинити освітній процес та оголосити двотижневі канікули. Окрім того, 7 березня 2022 року МОН направило листа № 1/3378-22, у якому зазначалося, що, якщо працівники не можуть дістатися до роботи з об’єктивних причин, але здатні працювати дистанційно (включаючи використання доступних засобів зв'язку), заклади освіти та наукові установи повинні ввести дистанційний режим роботи [43]. Також Міністерство освіти і науки України видало Наказ від 28 березня 2022 року № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні». Згідно з цим наказом, необхідно організувати та забезпечити, зокрема, зарахування здобувачів загальної середньої освіти, які були змушені змінити місце навчання чи проживання і тепер перебувають в Україні або за її межами, до закладів освіти.

Крім того, наказ передбачає надання можливості здобувати загальну середню освіту для учнів за будь-якою формою, що може забезпечити заклад освіти і є найбільш безпечною для них [36].

Також варто відзначити, що згідно з Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» від 15 березня 2022 року № 2126-IX, розділ VI Закону України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII був доповнений статтею 57-1 «Державні гарантії в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану» [32]. Згідно з цим законодавчим актом, здобувачам освіти, працівникам закладів освіти, наукових установ, які були змушені змінити місце проживання чи залишити робоче місце в умовах воєнного стану або надзвичайної ситуації, незалежно від місця їх перебування під час особливого періоду, гарантується організація освітнього процесу в дистанційній формі або іншій найбільш безпечній формі. Також гарантуються збереження місця роботи, середнього заробітку, виплата стипендій та інших належних виплат, надання житла (пансіон, гуртожиток тощо) та забезпечення харчуванням, якщо це необхідно. Таким чином, на період воєнного стану дітям забезпечено умови для здобуття освіти в безпечних умовах, зокрема через дистанційне навчання, що активно застосовується в освітніх закладах України.

Виходячи з вище викладеного, відзначимо, що захист прав дітей, які постраждали від воєнних дій в Україні, здебільшого регулюється Законом України «Про охорону дитинства», яким передбачено, що «дитина, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, дитина, яка внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту отримала поранення, контузію, каліцтво, зазнала фізичного, сексуального, психологічного насильства, була викрадена або незаконно вивезена за межі України, залучалася до участі у військових формуваннях або незаконно утримувалася, у тому числі в полоні» [41]. Держава зобов'язана вжити всіх необхідних заходів для захисту таких дітей,

їх догляду та возз’єднання з родичами, зокрема через розшук, звільнення з полону та повернення в Україну дітей, які були незаконно вивезені за кордон.

Постановою Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» затверджено порядок надання такого статусу, з останніми змінами, внесеними у червні 2023 року. Проте на даний момент в законодавстві не передбачено виплат чи пільги для цих дітей, що є вкрай важливим у нинішніх умовах. Наприклад, після Другої світової війни для дітей, які не досягли 18 років, було передбачено державні гарантії через Закон України «Про соціальний захист дітей війни» [44]. На нашу думку, потрібно внести зміни до цього закону з урахуванням актуальних потреб захисту прав дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Таким чином, у цьому підрозділі ми розглянули етапи формування та розвитку державної політики у сфері соціального захисту прав дітей, а також основні нормативно-правові акти, спрямовані на забезпечення прав дітей в умовах воєнного стану.

2.3. Огляд існуючих програм та ініціатив соціального захисту дітей в умовах воєнного конфлікту

Війна в Україні значно вплинула на соціальний захист дітей. Військові дії спричинили руйнування інфраструктури, переміщення населення, психологічні травми та численні інші проблеми, які мають негативний вплив на дітей. Проте завдяки зусиллям уряду, міжнародних організацій і громадянського суспільства вживаються заходи, спрямовані на пом'якшення цих наслідків і надання підтримки постраждалим дітям. До таких заходів належать розробка та реалізація різноманітних програм і ініціатив, орієнтованих на захист прав дітей. Розглянемо найбільш поширені програми та ініціативи, які успішно впроваджуються в Україні на сьогодні.

Проте перед тим, як перейти до огляду програм, варто відзначити важливу позитивну зміну, що сталася в нашій державі у сфері захисту прав дітей. У 2022 році набрала чинності постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану» від 17.03.2022 № 302 [46], згідно якої було створено Координаційний штаб з питань захисту прав дитини.

Координаційний штаб є тимчасовим консультативно-дорадчим органом Кабінету Міністрів України, утвореним для забезпечення координації діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, інших державних органів та органів місцевого самоврядування з питань захисту прав дітей під час воєнного стану.

За короткий час роботи Координаційного штабу, завдяки зусиллям його учасників, було виконано значний обсяг роботи, а саме:

– ухвалено узгоджені рішення щодо визначення завдань державних органів, залучених до реалізації політики захисту прав дитини;

– проведено евакуацію дітей з небезпечних районів і організовано їх безпечне переміщення до тимчасових місць проживання;

– координовано роботу обласних військових адміністрацій та органів місцевого самоврядування для організації безпечних умов тимчасового розміщення евакуйованих дітей і задоволення їхніх потреб;

– забезпечено облік дітей, які були евакуйовані на безпечні території України або за її межі. Зокрема, уряд ухвалив рішення щодо введення обліку інформації про дітей, які тимчасово переміщені до безпечних регіонів України чи за кордон;

– проведено перевірку та триває обробка запитів від установ і організацій, що уповноважені на прийом та супровід дітей з інших країн;

– здійснюється моніторинг дотримання правил перетину державного кордону України громадянами та дітьми, які перебувають під опікою законних представників або організованими групами дітей, в координації з органами влади;

– через уповноважених представників здійснюється моніторинг умов перебування дітей в Україні та за кордоном, забезпечується контроль за дотриманням соціальних стандартів і прав дітей у країнах їх перебування, а також разом з консульськими установами та дипломатичними представництвами України проводиться захист прав і інтересів дітей, які перебувають за кордоном;

– подано Кабінету Міністрів України пропозиції та рекомендації, розроблені в результаті роботи, які вже частково реалізовані через прийняття низки урядових постанов, зокрема постанови від 23.08.2022 № 940 «Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо удосконалення механізму проведення евакуації» та інших.

З огляду на викладене, можна зробити висновок, що завдяки зусиллям уповноважених представників Координаційного штабу держава надає належну підтримку та здійснює ефективний контроль за захистом прав дітей в умовах воєнного стану.

Однією з поширених програм, спрямованих на соціальний захист дітей під час війни, є загальнонаціональна програма «Дитина не сама». Цю ініціативу було започатковано Офісом Президента України у співпраці з Дитячим фондом ООН UNICEF Ukraine та Міністерством соціальної політики. Програма включає чат-бот «Дитина не сама», який є ресурсом допомоги дітям під час війни, з інформацією про який можна ознайомитися в Інтернеті [66].

Запровадження чат-бота «Дитина не сама» дозволяє кожному громадянину України отримати відповіді на запитання щодо тимчасового прихистку дітей у сім'ю, пошуку загублених дітей, а також повідомити про випадки, коли дитина перебуває без нагляду. На цьому ресурсі зібрано багато важливої інформації для тих, хто не знайомий з методами захисту прав дітей під час воєнного стану, зокрема:

– представлено норми та стандарти, що формують правову базу для захисту прав дітей під час збройного конфлікту, включаючи українське законодавство та норми міжнародного права;

– наведено контакти служб і органів, які забезпечують захист та підтримку дітей у різних ситуаціях (порушення прав дитини, потреба у психологічній допомозі, випадки торгівлі дітьми тощо);

– надано відповіді на ключові питання: «Що робити і куди звертатися у разі порушення прав дитини під час війни»;

– створено окремий розділ для родичів та опікунів із детальними інструкціями щодо дій у разі прихистку дітей, а також рекомендаціями щодо спілкування з дітьми, які пережили травматичні події;

– підготовлено рекомендації для психологів і журналістів щодо роботи з травмованими дітьми.

Чат-бот також містить можливість подання заяв для громадян України та іноземних організацій, які бажають тимчасово прийняти на виховання дитину або групу дітей. Для того щоб сім'я могла прихистити дитину, позбавлену батьківського піклування, необхідно відповідати певним критеріям, які можна перевірити через бот. Додатково для таких осіб пропонується онлайн-навчання, яке охоплює аспекти адаптації, догляду та підтримки дітей.

Станом на сьогодні українці вже подали понад 18000 заявок на тимчасове прихисток дітей, і їх кількість постійно зростає.

На підставі цього можна зробити висновок, що держава ефективно виконує свої обов'язки із захисту прав дітей. Утім, це завдання залишається надзвичайно складним, тому кожен небайдужий громадянин повинен сприяти захисту та підтримці найбільш уразливої категорії – дітей.

У відповідь на виклики війни ЮНІСЕФ розпочав в Україні масштабну гуманітарну програму підтримки «Спільно» [49], спрямовану на забезпечення дітей та їхніх сімей соціальними послугами і захистом.

Для підтримки дітей і їхніх опікунів під час війни ЮНІСЕФ разом із партнерами створив у 20 областях України спеціальні локації – дитячі точки «Спільно». Ці простори забезпечують сприятливе середовище, де діти можуть бути максимально захищеними від стресу і переживань, спричинених війною. Завдяки ігровій атмосфері точки «Спільно» допомагають дітям відновити

почуття звичності та відволіктися від складних реалій. Спільно з національними і місцевими органами влади, громадськими організаціями, волонтерами та приватним сектором ЮНІСЕФ надає дітям і їхнім сім'ям багатопрофільну підтримку.

З березня 2022 по березень 2023 року понад 150 дитячих точок «Спільно» по всій Україні прийняли понад 775 тисяч відвідувачів, серед яких 480 тисяч дітей. Особливу увагу приділяють українцям, що проживають на нещодавно звільнених територіях.

У березні 2022 року ЮНІСЕФ разом із Міністерством соціальної політики України запустили програму багатоцільової грошової допомоги для сімей із дітьми. Ця ініціатива покриває нагальні потреби родин. У межах програми «Спільно» особливий пріоритет надається сім'ям із трьома і більше дітьми, а також тим, що виховують хоча б одну дитину з інвалідністю.

Протягом 2022 року ЮНІСЕФ надав грошову допомогу приблизно 225 тисячам домогосподарств, у яких виховується 660 тисяч дітей. Серед них 52 тисячі сімей виховують дітей із інвалідністю. Отримані кошти сім'ї витратили на продукти, одяг, медикаменти, а також на оплату комунальних послуг і рахунків.

Крім цих програм, ЮНІСЕФ втілює і інші програми, такі як «Спільно до освіти», «Спільно для вчителів», «Спільно для соціальних працівників», «Спільно до здоров'я», які направлені для допомоги вчителям та соціальним працівникам, для забезпечення їх технічними засобами та надання психологічної допомоги задля попередження професійного та емоційного вигорання, викликаного війною.

Ще однією популярною програмою є «НУМО», ініціатива Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ), яка реалізується у співпраці з урядом, місцевими органами влади, неурядовими організаціями, волонтерами та приватним сектором. Її мета – забезпечити розвиток і підтримку дітей молодшого віку через низку активностей.

«НУМО» – це онлайн-платформа, створена експертами ЮНІСЕФ та Міністерства освіти і науки України для допомоги в розвитку дітей віком від 3

до 6 років. Вона є корисним інструментом як для батьків, так і для педагогів, пропонуючи ресурси для занять із дітьми вдома чи в садочку. Програма забезпечує безперервність дошкільної освіти навіть в умовах воєнного часу, сприяючи стабільності та гармонійному розвитку малечі [48].

Платформа «НУМО» містить інформацію про 16 ключових навичок, необхідних для гармонійного розвитку дошкільнят. На сайті представлено понад 160 практичних порад для спілкування з дітьми та їх підготовки до школи, а також матеріали для розвитку цих навичок.

Крім того, завдяки чат-боту батьки щоденно отримують корисні рекомендації, вправи та ігри, які сприяють розвитку їхніх дітей. Вміст, який пропонує Numo_bot, розробляється командою експертів у галузі психології та педагогіки, які заслужили довіру освітян і батьків.

Серед ключових ресурсів платформи – «Дитячий садочок онлайн» [9], де розміщені анімаційні відео про розвиток навичок дошкільнят та корисні мультфільми, що допомагають дітям навчатися навіть у періоди призупинення освітнього процесу.

На платформі також доступні інтерактивні тести для батьків і вихователів, які дозволяють оцінити свої знання та визначити зони для розвитку. Бібліотека матеріалів, що постійно оновлюється, є додатковим джерелом корисної інформації.

Окрему увагу привертає проєкт «Захист прав дітей під час війни і в післявоєнний період в Україні», метою якого є посилення заходів реагування на випадки насильства щодо дітей, включаючи сексуальну експлуатацію, в умовах воєнного стану.

Цей проєкт спрямований на захист прав дітей, особливо тих, хто зазнав впливу війни: переміщених усередині країни, примусово переселених, дітей без батьківського піклування чи супроводу дорослих. Усі заходи реалізуються з урахуванням стандартів Ради Європи. Проєкт також акцентує увагу на створенні дружніх до дітей умов правосуддя та підвищенні компетенцій фахівців, які працюють із дітьми та заради їхнього добробуту.

В умовах повномасштабної війни більшість українських дітей стикаються з труднощами у забезпеченні безперервного навчання. Приватна інноваційна школа Unicorn School запустила ініціативу, яка надає безоплатний доступ до освітньої платформи Edmaps для тисяч учнів 1–11 класів. Завдяки цьому школярі можуть навчатися дистанційно навіть за відсутності доступу до інтернету. Проєкт реалізовано за підтримки Міністерства освіти і науки України (МОН).

Основною метою програми є допомога учням із регіонів, таких як Харківська, Запорізька, Одеська області, де звичне навчання стало неможливим через війну. Unicorn School забезпечила доступ до платформи «Edmaps» для десятків шкіл, охопивши близько 10 тисяч учнів. Платформа пропонує навчальні матеріали для 5–11 класів і доступна 24/7 на різних пристроях, включно з веб- і мобільними версіями.

Дослідження Unicorn School показують, що ігровий підхід платформи Edmaps та механіки залучення уваги значно підвищують інтерес до навчання (на 61%) і успішність учнів (на 30%) у порівнянні з традиційними методами освіти.

Фонд Kateryna Biloruska Foundation ініціював програму психологічної реабілітації дітей, які переживають наслідки війни. Мета проєкту – допомогти дітям подолати травматичний досвід, пов’язаний із війною, і повернути надію на щасливе майбутнє [68].

Особлива увага приділяється зниженню ризику психологічних проблем у майбутньому через використання ігрових методів роботи з травмами. Програма зосереджена на допомозі дітям-переселенцям, які змушені покинути домівки та зазнають серйозного стресу.

Фонд міжнародної солідарності та Канцелярія Прем’єр-міністра Республіки Польща у співпраці з Міністерством з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України реалізують програму підтримки українських дітей і жінок, які постраждали від війни. Програма стартувала у 2023 році як продовження ініціатив, розпочатих у 2022 році, та фінансується Канцелярією Прем’єр-міністра Польщі.

Програма включає три основні компоненти:

1) надання матеріальної допомоги дітям, які втратили одного чи обох батьків, та жінкам, звільненим із російського полону після 24 лютого 2022 року;

2) організація відпочинку й реабілітаційних поїздок для таких жінок;

3) проведення виставок із історіями дітей і жінок, постраждалих від війни, у Польщі та Україні.

Завдяки зусиллям команди Фонду імені Климентія Шептицького та фінансовій підтримці донора, грошова допомога була надана 2027 дітям і 38 жінкам. Восени організовано дві реабілітаційні поїздки, у яких взяли участь 30 жінок, що пережили полон. Щоб привернути увагу політиків і громадськості до героїчних та трагічних аспектів війни, проведено виставки у Варшаві та Києві, де представлено історії дітей і жінок.

Програма «Діти і війна: навчання технік зцілення» [47] була розроблена міжнародною організацією CHILDREN AND WAR FOUNDATION для психологічної допомоги дітям, які зазнали впливу війни. Спочатку ця методика використовувалася для дітей під час збройного конфлікту в колишній Югославії, а згодом – у країнах, охоплених війною, стихійними лихами та іншими травматичними подіями.

Методика «Діти і війна» базується на втручаннях «низької інтенсивності», що дає змогу охопити значну кількість дітей базовою психологічною допомогою на ранніх етапах переживання травми. Її груповий формат дозволяє залучити також батьків, які під час окремих сесій отримують підтримку для себе, опановують принципи допомоги дітям і вчаться розпізнавати ознаки, які вказують на потребу у спеціалізованій допомозі [57, 63]. Цей підхід, випробуваний ще у 2014 році, довів свою ефективність і зараз активно застосовується в Україні для швидкої та якісної допомоги дітям і їхнім родинам.

Підсумовуючи вище викладене, зазначимо, що нами були розглянуті різні програми, які реалізуються в Україні. Їх існує велика кількість. Всі вони мають величезне значення з кількох ключових причин. Вони забезпечують не лише безпеку та виживання дітей, але й сприяють їхньому фізичному, психологічному та соціальному благополуччю, а також захисту прав та інтересів дітей. Такі

програми допомагають дітям вижити, розвиватися та мати надію на краще майбутнє, навіть у найскладніших умовах.

В рамках даного розділу нами було детально розглянуто питання сучасного стану соціального захисту прав дітей в умовах воєнного конфлікту. Відзначимо, що на сьогодні питання соціального захисту правд дітей є однією з пріоритетних задач нашої держави, покладених на органи місцевого самоврядування, поліцію, лікарні, до яких підключаються благодійні фонди та організації.

Нормативно-правове забезпечення питання соціального захисту прав дітей пройшло досить тривалий розвиток, а також продовжує розвиватися, попри воєнні дії. Детально розглянувши дане питання, нами було з'ясовано, що захист прав дітей має досить вагоме правове підґрунтя, яке врахувало багато ситуацій та нюансів, які виникають, або можуть виникнути в органів, на які покладено функцію захисту прав дітей. Також зазначимо, що законодавство постійно змінюється, вносяться правки та покращення, які виникають під впливом воєнних дій і обставин, які виникають у разі певних чинників. Все це робиться для того, щоб спростити процес захисту прав дітей, звісно, з урахуванням інтересів самих дітей.

Особливу увагу нами було приділено програмам та ініціативам, які були розроблені задля дітей, їхнього психо-емоційного, фізичного, соціального благополуччя. В умовах воєнних дій ці програми, багато яких імплементовані та підтримуються міжнародними організаціями, показали свою дієвість на високому рівні. Досить багато дітей отримали психологічну допомогу, мають змогу навчатися онлайн, таким чином реалізуючи своє право на навчання, а багато дітей, завдяки програмі «Дитина не сама», мають змогу відчути родинне тепло та турботу. Ці програми допомагають дітям вижити, адаптуватися до сучасних реалій воєнного життя та мати надію на майбутнє.

РОЗДІЛ 3
ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ДІТЕЙ, ЯКІ ПОСТРАЖДАЛИ ВНАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

3.1. Аналіз процедури отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні

Процедура отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів в Україні, є важливою для забезпечення прав та соціального захисту дітей, які зазнали негативного впливу внаслідок збройних конфліктів та агресії. Цей статус надається дітям, які були безпосередньо або опосередковано постраждалими від воєнних дій, що тривають в Україні, починаючи з 2014 року [10; 60].

Основними нормативно-правовими актами, що регулюють порядок отримання статусу, є:

– Закон України «Про охорону дитинства» [41];

– Постанова Кабінету Міністрів України № 268 від 5 квітня 2017 року «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [38].

Також, на нашу думку, до цього переліку нормативно-правових актів варто також додати рішення обласних та міських рад, щодо порядку надання статусів дітям, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Оскільки саме вони покликані врегулювати процедуру надання статусу на рівні територіальних громад.

Повертаючись до самої процедури отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то вона є тривалою та детально прописана в Постанові № 268. Згідно цієї постанови статус може бути наданий дітям, які:

– отримали поранення, контузію, каліцтво;

– зазнали фізичного, сексуального насильства;

– були викрадені або незаконно вивезені за межі України;

– залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань;

– незаконно утримувалися, у тому числі в полоні;

– зазнали психологічного насильства [37].

Сама процедура отримання статусу передбачає декілька кроків.

1. Подання заяви. Батьки дитини (чи інші законні представники) мають подати заяву до органу опіки та піклування за місцем проживання дитини. Заява може бути подана як особисто, так і через інші державні органи або уповноважені установи. Дитина, якій виповнилося 14 років, має право самостійно звернутися до служби у справах дітей та подати документи для отримання статусу.

2. Подання документів. До заяви мають бути додані такі документи:

– «свідоцтво про народження дитини або іншого документа, що посвідчує особу дитини;

– документ, що посвідчує особу заявника;

– документ, що підтверджує повноваження законного представника дитини (у разі коли дитина постійно проживає/перебуває у закладі охорони здоров'я, закладі освіти або іншому дитячому закладі, - документ, що підтверджує факт перебування дитини в такому закладі) або родинні стосунки між дитиною та заявником;

– довідка про взяття дитини на облік як внутрішньо переміщеної особи (у разі наявності);

– паспорт громадянина України, виготовленого у формі книжечки (у разі наявності);

– паспорт громадянина України або паспорт громадянина України для виїзду за кордон у формі е-паспорта або е-паспорта для виїзду за кордон (у разі наявності);

– витяг з реєстру територіальної громади (у разі наявності). У разі відсутності відомостей про задекларване/зареєстроване місце

проживання/перебування дитини, доказами підтвердження її місця проживання/перебування на території, на якій ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованій Російською Федерацією, можуть бути відомості, які містяться в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно, або документи про право власності батьків або дитини на рухоме чи нерухоме майно, або свідоцтво про базову загальну середню освіту, або атестат про повну загальну середню освіту, або документ про професійно-технічну освіту, або табель успішності, або учнівський квиток, або медичні документи, або свідоцтво про народження дитини» [38].

У випадку отримання контузії, каліцтва чи поранення необхідно подати виписки з медичної картки дитини або консультаційний висновок спеціаліста. Ці документи повинні бути видані після проведення медичного обстеження та лікування в закладах охорони здоров'я чи науково-дослідних установах, визначених Міністерством охорони здоров'я України (МОЗ). У виписках мають бути вказані діагноз, встановлений відповідно до Міжнародної класифікації хвороб (МКХ-10), та інформація про отримання травм у період воєнних дій або збройних конфліктів [37].

У випадках, коли діти зазнали фізичного чи сексуального насильства, були викрадені або незаконно вивезені за межі України, залучалися до дій воєнізованих чи збройних формувань, незаконно утримувалися, зокрема в полоні, необхідно подавати копії відповідних документів:

– «заяви про вчинення щодо дитини кримінального правопорушення або про залучення дитини до провадження як потерпілої, зареєстрованої в установленому порядку у відповідних правоохоронних органах;

– витягу з Єдиного реєстру досудових розслідувань про відкриття кримінального провадження (незалежно від результатів досудового розслідування) за зазначеною заявою про вчинення злочину щодо дитини в зоні воєнних дій та збройних конфліктів;

– висновку експерта за результатами судової експертизи (за наявності), проведеної в ході досудового розслідування в кримінальному провадженні, якою

встановлено факти фізичного, сексуального насильства щодо дитини внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів».

За обставин, коли дитина зазнала психологічного насильства , також подаються:

– «висновок оцінки потреб сім'ї (особи) у соціальних послугах, підготовлений центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді за формою, затвердженою Мінсоцполітики. До оцінювання потреб сім'ї (особи) може бути залучений психолог/практичний психолог, психотерапевт, психіатр, що працює в іншому закладі, установі, організації. На основі висновку оцінки потреб сім'ї (особи) у соціальних послугах за згодою батьків/законних представників дитина направляється до відповідного закладу/організації для реабілітації та отримання відповідних соціальних послуг;

– копія посвідчення з написом «Посвідчення члена сім'ї загиблого», якщо дитина отримала статус відповідно до Порядку надання статусу особи, на яку поширюється чинність Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», деяким категоріям осіб, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2015 р. № 740;

– копії свідоцтва про смерть та документа, що підтверджує загибель особи внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, або копія документа, що підтверджує смерть особи внаслідок поранення, контузії, каліцтва, отриманих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, у разі загибелі батьків дитини або одного з них із числа цивільних осіб» [38].

Соціальні служби або працівники служби у справах дітей можуть допомагати заявникам у зборі та оформленні цих документів.

3. Розгляд заяви. Орган опіки та піклування розглядає подані документи та приймає рішення щодо надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій або збройних конфліктів. Строк розгляду не перевищує 30 днів з моменту подання заяви та всіх необхідних документів.

4. Прийняття рішення про надання статусу. Орган опіки та піклування міської громади протягом 30 днів з дня подання заяви та відповідних документів

приймає рішення щодо надання статусу. Після розгляду всіх матеріалів складається розпорядження голови районної адміністрації про надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. У разі відмови орган опіки та піклування надає письмову обґрунтовану відповідь із можливістю оскарження рішення у судовому порядку.

5. Оскарження рішення. У разі відмови в наданні статусу заявник має право оскаржити це рішення в судовому порядку.

Отже, підсумовуючи викладене, зазначимо, що процедура отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів є тривалою та передбачає 5 кроків, які повинен здійснити заявник, щоб дитина отримала цей статус. Також нами було окреслено, хто саме з дітей зможе отримати статус та перераховано які саме документи потрібно подати на розгляд комісії.

3.2. Механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади

Механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади передбачає певні організаційні та адміністративні кроки. Цей механізм ґрунтується на взаємодії органів місцевого самоврядування, служби у справах дітей, інших відповідних установ та заявників.

Під час проходження практики у відділі по Вознесенівському району служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради я мала змогу більш детально познайомитися з процесом та механізмом надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Перш ніж детально розглянути механізм надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, варто зазначити, що

основними суб’єктами, що реалізують процедуру надання статусу на рівні міської територіальної громади, є:

– Орган опіки та піклування – це місцевий орган, відповідальний за захист прав та інтересів дітей. У Запоріжжі органами опіки та піклування виступають районні адміністрації;

– Служба у справах дітей при органі місцевого самоврядування, яка безпосередньо розглядає подані заяви. У кожному районі міста Запоріжжя в районних адміністраціях є відділи служби у справах дітей;

– Центри соціальних служб – залучаються для надання підтримки постраждалим дітям та їхнім сім’ям;

– Заклади охорони здоров’я та освітні установи – допомагають збирати необхідні документи й надавати докази, що підтверджують статус дитини.

Взаємодія всіх цих органів є досить важливою, оскільки саме злагоджена робота даних установ є запорукою швидкого оформлення та надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Однак, наші реалії такі, що існують певні фактори, які впливають та порушують цю взаємодію. До таких факторів варто віднести нестабільну ситуацію в місті, яка спричинена тим, що місто Запоріжжя є прифронтовим містом і часто піддається обстрілам. Через це багато людей виїжджають у безпечніші регіони. Серед цих людей є і спеціалісти цих органів, які реалізують процедуру надання статусу. Через нестачу спеціалістів, які відповідальні за свою частину роботи, зростає навантаження на тих спеціалістів, які залишаються працювати. Через зростання кількості звернень людей, які хочуть оформити статус своїм дітям, спеціалісти фізично не встигають опрацьовувати звернення, через що гальмується процес надання статусу. Це є досить великою проблемою в даному випадку, яку стараються вирішувати керівники цих органів в найкоротші терміни.

Після проходження практики у відділі по Вознесенівському району служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради, ми можемо сказати, що кроки самого механізму надання статусу є тотожними крокам самої процедури отримання статусу, які ми розглядали у попередньому підрозділі. Їх також п’ять:

подання заяви, подання заяви, розгляд заяви, прийняття рішення про надання статусу та видача документу про статус.

Якщо людина звертається до служби у справах дітей з консультацією щодо процедури та документів, які необхідно подати для отримання статусу, то працівники служби радять їм перед подачею заяви та документів спочатку звернутися до центру соціальних служб для отримання акту оцінки потреб сім'ї (Додаток А). І лише після отримання цього акту уже приходити до служби у справах дітей з пакетом документів та актом писати заяву про надання статусу. Працівники служби радять робити саме так, оскільки процедура отримання акту оцінки потреб родини може займати досить багато часу, до 30 календарних днів.

На етапі розгляду заяви орган опіки та піклування проводить оцінку поданих документів, та здійснюють обстеження умов проживання дитини та її сім'ї (ДОДАТОК Б). Важливу роль відіграють висновки соціальних служб і медичних установ, які можуть підтвердити травматизацію або інші наслідки воєнних дій. Обстеження умов проживання робиться в такому випадку двічі. Перший раз виходить на адресу до людини спеціаліст центру соціальних служб для складання акту оцінки потреб сім'ї, а вдруге – спеціалісти служби у справах дітей для складання акту обстеження умов проживання.

Хочемо також зауважити, що відповідно до пп. 6 п. 3 Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [34] право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії Російської Федерації не досягла повноліття, і в результаті зазнала психологічного насильства. Таким чином даний статус надається і дітям до 1 року. І те, що дитина є досить маленькою не є причиною відмови у наданні статусу, оскільки те психологічне насильство, якого вона зазнала, проживаючи у прифронтовому місті, може негативно вплинути на психологічний та особистісний розвиток дитини, що в майбутньому може призвести до серйозних психологічних та особистісних розладів.

Також варто зазначити іще одну важливу річ, а саме, що якщо особа досягла повноліття, але на момент війни вона була неповнолітньою та зазнала

психологічного насильства внаслідок війни, то вона також може звернутися для оформлення та отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

У разі позитивного рішення дитині офіційно присвоюється статус «дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Цей статус підтверджується відповідним документом, який видається заявнику через службу у справах дітей. Досягнення особою повноліття не є підставою для скасування статусу.

Також важливим моментом є те, що якщо дитина зазнала психологічного насильства, внаслідок воєнних дій та це підтверджено актом оцінки потреб сім'ї, який складає центр соціальних служб, то таку дитину ставлять на облік у службі у справах дітей як дитину, яка опинилася у складних життєвих обставинах. Через деякий час, після роботи з психологом та соціального супроводу, центром соціальних служб повторно складається акт оцінки потреб сім'ї. Якщо у повторному акті будуть відсутні ознаки складних життєвих обставин, в даному випадку психологічне насильство, якого дитина зазнала, внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то служба у справах дітей знімає таку дитину з обліку дітей, яка опинилися у складних життєвих обставинах. При цьому статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів у цієї дитини залишається.

Отже, в цьому підрозділі нами було детально розглянуто механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади, а саме на прикладі Запорізької міської територіальної громади. Ми визначили, що сам механізм надання статусу передбачає собою п'ять кроків, які тотожні крокам самої процедури отримання статусу дитини, які розглядалися нами раніше. Також нами було зазначено певні моменти, які стосуються надання статусу дітям до 1 року та після досягнення повноліття.

3.3. Аналіз ретроспективи користування пільгами, передбаченими для статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів

На сьогодні кількість дітей, які отримали статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів суттєво збільшилася. Станом на кінець 2023 року, в Україні кількість дітей, які отримали статус постраждалих унаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, досягла понад 94 тисяч. Станом на 2024 рік загальна кількість дітей, які отримали статус значно збільшилася, але точну цифру важко назвати через те, що щоденно кількість оновлюється, а підсумкова статистика за рік ще не була узагальнена. Наявність цього статусу надає дитині право на певні пільги [23; 79].

Після початку війни на сході України (період 2014-2016 років) відзначалася недостатня координація між органами влади, що ускладнювало отримання статусу та пільг. Багато дітей залишалися поза межами державної допомоги через недосконаліть процедур і відсутність інформаційних кампаній.

У період з 2017 по 2020 роки відбулося впровадження спрощених процедур для отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а інформування громадськості призвели до зростання кількості дітей, які змогли отримати пільги. Однак проблеми з недостатнім фінансуванням соціальних програм для дітей, які отримали залишалися актуальними.

У період повномасштабної війни (2022-2024 роки) – через розширення масштабів війни в Україні кількість дітей, які потребують підтримки значно зросла. Системи надання пільг були дещо модернізовані, але проблеми у цій сфері залишаються. Пов’язані вони в основному з недостатнім фінансуванням з державного бюджету країни.

Зараз на практиці реалізуються лише дві пільги, передбачені для дітей, які мають статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Розглянемо їх в межах діючого законодавства.

Так, згідно Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про заклад дошкільної освіти» від 12 березня 2003 року № 305 вказано, що «першочергово до державних (комунальних) закладів дошкільної

освіти зараховуються діти, які є дітьми з числа внутрішньо переміщених осіб чи діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів» [36].

Законом України від 16 січня 2020 р. № № 474-IX «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб» [33] передбачено, що: «діти, які мають статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій і збройних конфліктів, які навчаються у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форми власності, забезпечуються безкоштовним харчуванням у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України». Закон набув чинності 20 травня 2020 року, однак Кабінет Міністрів України не виконав зобов'язання щодо приведення підзаконних нормативно-правових актів у відповідність із Законом та забезпечення їхньої чинності одночасно з ним. Національне законодавство наразі не передбачає інших пільг і гарантій, проте триває активна робота над їх розширенням для забезпечення додаткового соціального захисту.

На сьогодні на розгляді у Верховній Раді України перебуває проєкт Закону України «Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» [45]. Цим законопроєктом передбачено, що діти, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів мають право на соціальну допомогу, яка складається з щомісячної соціальної допомоги та одноразової грошової допомоги, порядок виплати якої, визначається Кабінетом Міністрів України.

Згідно статті 13, пункту 2 цього проєкту щомісячна соціальна допомога виплачується кожній дитині, яка постраждала внаслідок воєнних дій чи збройного конфлікту у розмірі соціальної допомоги, яка передбачена для дитини, що має статус внутрішньо переміщеної особи.

Пунктом 4 цієї статті передбачено, що «одноразова грошова допомога виплачується у наступних випадках та розмірах:

– у разі отримання поранення, контузії, каліцтва або іншого фізичного, сексуального, психологічного насильства, одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 150-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для працездатних осіб;

– у разі незаконного утримування, викрадення або вивезення за межі України, одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 100-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для працездатних осіб;

– у разі залучення до участі у незаконних військових формуваннях одноразова грошова допомога виплачується у розмірі 50-кратного прожиткового мінімуму, встановленого законодавством для працездатних осіб» [45].

Прийняття цього закону зараз перебуває «на паузі». На нашу думку це пов’язано з тим, що в бюджет потрібно закладати досить велику суму коштів, направлену на виплати, передбачені цим законом. Таких коштів в бюджеті країни зараз немає, оскільки всі вони в основному направлені на забезпечення військових та оборонної сфери країни. Ми вважаємо, що поки в країні триватиме війна, то цей закон прийнятий не буде, а єдиними пільгами для дітей, які мають статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів будуть першочергове зарахування до дитячих садочків та безкоштовне харчування.

Проаналізувавши сучасний стан пільг для дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, можна зробити висновок, що існуючий рівень підтримки цієї категорії дітей є недостатнім для того, щоб повною мірою відповісти на їхні потреби в умовах війни. У зв'язку з цим, необхідно розширити перелік пільг, щоб забезпечити комплексний підхід до захисту прав та інтересів дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій, і допомогти їм адаптуватися до нових умов життя.

Насамперед важливо забезпечити дітям, які отримали статус постраждалих внаслідок війни, рівний доступ до освіти. В умовах постійних обстрілів та руйнувань багато дітей були змушені залишити свої домівки, змінити навчальні заклади або взагалі припинити навчання. Тому першочергове надання

доступного навчання в державних та комунальних закладах освіти стане значущою підтримкою для цих дітей. Крім того, необхідно забезпечити безкоштовне надання шкільного приладдя та підручників, щоб зняти з родин додаткове фінансове навантаження.

Ще однією важливою пільгою є пільговий вступ до вищих навчальних закладів, зокрема, за спеціальними квотами, що дозволить постраждалим дітям отримати доступ до вищої освіти незалежно від фінансових можливостей. Оскільки багато сімей залишилися без засобів до існування, необхідно передбачити також оплату додаткових освітніх послуг, таких як курси або репетиторство, за рахунок держави чи благодійних організацій.

Діти, які пережили жахи війни, потребують не лише психологічної, але й медичної підтримки. Безкоштовне надання медичних послуг, включаючи лікування, реабілітацію, протезування, є необхідною умовою для їхнього фізичного та психологічного відновлення. Окрім цього, важливо забезпечити пріоритет у доступі до психологічної підтримки, яка є необхідною для дітей, що пережили насильство, втрату близьких, травмуючі події війни.

Щодо медикаментів, доцільно запровадити знижки або навіть повну компенсацію вартості ліків для таких дітей, адже багато з них потребують тривалого лікування та реабілітації, що включає витрати на ліки та медичні послуги.

Матеріальна підтримка є однією з найважливіших складових, яка дозволить дітям і їхнім родинам відновити своє життя після пережитих труднощів. Щомісячні або одноразові виплати від держави допоможуть родинам, що втратили свої домівки чи засоби до існування. Крім того, необхідно надавати матеріальну допомогу для придбання одягу, взуття та інших необхідних товарів, щоб забезпечити дітям гідне життя, незважаючи на обставини.

Не менш важливою пільгою є забезпечення безкоштовного проїзду в громадському транспорті, що є важливим для дітей, особливо в умовах переміщення та евакуації з небезпечних регіонів.

Також потрібно передбачити можливість безкоштовного або пільгового житла для таких дітей і їхніх родин, або надання оренди житла на пільгових умовах, оскільки багато сімей залишилися без даху над головою через зруйновані будинки.

Діти, які пережили наслідки воєнних дій, потребують особливої уваги з боку психологів та соціальних працівників. Необхідно створити спеціальні центри психологічної допомоги, де діти могли б отримати підтримку в процесі реабілітації та соціалізації. Це повинні бути не лише консультації, але й спеціальні програми адаптації, щоб допомогти дітям подолати психологічні травми війни.

Також варто розробити програми соціальної адаптації та інтеграції, які включатимуть участь у таборах відпочинку та реабілітації, де діти могли б відновити своє психоемоційне здоров'я, а також навчитися соціалізуватися в нових умовах.

Ще однією важливою складовою підтримки є юридичний захист дітей. Дітям, які постраждали від війни, слід надати безкоштовні консультації юристів з питань захисту їхніх прав, відновлення втрачених документів та інших важливих правових питань. Особливо це стосується тих дітей, чиї документи були втрачені або знищені під час бойових дій. Юридичні консультації та підтримка мають забезпечити захист прав дитини на всіх етапах її відновлення.

Зважаючи на важливість підтримки дітей, не можна забувати й про їхні родини. Родини, які виховують дітей з таким статусом, мають право на соціальну допомогу та програми підтримки, що включають знижки на комунальні послуги, додаткові відпустки для батьків або опікунів, а також психологічну допомогу для дорослих. Це дозволить сім'ям краще справлятися з труднощами, спричиненими війною, і забезпечити дітям гідні умови для розвитку та відновлення.

Забезпечення комплексного соціального захисту для дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, є важливим кроком на шляху до відновлення нормального життя. Необхідно вжити заходів для розширення пільг, щоб дати дітям, які пережили війну, можливість повноцінно

розвиватися і адаптуватися до нових умов. Влада повинна визнати ці питання пріоритетними та діяти на користь найвразливіших категорій населення, зокрема, дітей.

В межах даного розділу нами було розглянуто алгоритм отримання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів та механізм реалізації надання даного статусу дітям. Зазначимо, що і алгоритм і механізм надання статусу мають спільним те, що передбачають п’ять кроків, які повинна пройти людина, яка звернулася для надання дитині статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а саме: збір документів, подача заяви, розгляд заяви, прийняття рішення про надання статусу, видача документу, що підтверджує статус.

Досить важливим моментом є те, що право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії Російської Федерації не досягла повноліття, і в результаті зазнала психологічного насильства. Таким чином даний статус надається і дітям до 1 року.

Ще одним цікавим моментом є те, що, якщо особа, яка досягла повноліття, але на момент війни вона була неповнолітньою та зазнала психологічного насильства внаслідок війни, то вона також може звернутися для оформлення та отримання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Також нами було здійснено аналіз ретроспективи користування пільгами, передбаченими для статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Нами було з’ясовано, що на державному рівні передбачено лише два види пільг: першочергове зарахування до закладів дошкільного виховання та безкоштовне харчування в закладах освіти. Також нами з’ясовано, що на розгляді у Верховній Раді перебуває проєкт Закону України «Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», яким передбачено розширений перелік пільг для дітей, які мають статус, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також

соціальні виплати та одноразова грошова допомога. На сьогодні він не прийнятий. Ми припускаємо, що його зможуть прийняти лише після закінчення війни, коли в бюджеті України з’являться кошти, які можна буде використати на виплати дітям, які мають статус дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Також ми запропонували свій власний перелік пільг, які повинні бути запроваджені та реалізовані на практиці для дітей, які отримали статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

ВИСНОВКИ

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну назавжди змінило життя українців, а особливо дітей, затьмаривши їхній найщасливіший період – дитинство. Нова реальність для дітей виявилася сповненою проблем, втрат, насилля, постійними обстрілами та сиренами. В цій новій реальності нового значення набув термін «дитина, постраждала внаслідок воєнних дій» та постало питання вдосконалення сфери соціального захисту цієї категорії дітей.

В рамках нашого дослідження було розглянуто історію виникнення та становлення соціального захисту дітей. Нами було детально розглянуто періоди зародження, становлення та поступального розвитку соціального захисту дітей від періоду античності до сьогодення. Ми розглянули детально кожен історичний етап, де увага приділялася соціальному захисту дітей, трансформації та розвитку даного явища. Визначено було, що повномасштабне вторгнення в Україну стало певним каталізатором, який сприяв збільшенню уваги до питання соціального захисту дітей, особливо до дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні.

Нами було охарактеризовано основні терміни нашого дослідження, а саме: «соціальний захист», «дитина», «воєнні дії», «постраждалий внаслідок воєнних дій».

В роботі ми спиралися на такі принципи наукового дослідження: об’єктивності, системності, історизму, єдності логічного та історичного, розвитку, принцип всезагального зв’язку, діалектики. Також, керувалися такими методами наукового дослідження: термінологічного аналізу понять, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, систематизація, спостереження, опису, бібліографічний метод.

На сьогодні питання соціального захисту прав дітей є однією з пріоритетних задач нашої держави, покладених на органи місцевого самоврядування, поліцію, лікарні, до яких підключаються благодійні фонди та організації.

Захист прав дітей має досить вагоме правове підґрунтя, яке врахувало багато ситуацій та нюансів, які виникають, або можуть виникнути в органів, на які покладено функцію захисту прав дітей. Відзначимо, що законодавство постійно змінюється, вносяться правки та покращення, які виникають під впливом воєнних дій і обставин, які виникають у разі певних чинників. Все це робиться для того, щоб спростити процес захисту прав дітей, звісно, з урахуванням інтересів самих дітей.

Особливу увагу було приділено програмам та ініціативам, які були розроблені задля дітей, їхнього психоемоційного, фізичного, соціального благополуччя. Завдяки цим програмам досить багато дітей отримали психологічну допомогу, мають змогу навчатися онлайн, таким чином реалізуючи своє право на навчання. А завдяки програмі «Дитина не сама» багато дітей мають змогу відчути родинне тепло та турботу. Ці програми допомагають дітям вижити та адаптуватися до сучасних реалій воєнного життя.

Здійснено аналіз самого алгоритму надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Основною Постановою, яка регулює процедуру надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів є Постанова Кабінету Міністрів України № 268 від 5 квітня 2017 року «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів». Згідно з цією постанови статус може бути наданий дітям, які:

– отримали поранення, контузію, каліцтво;
– зазнали фізичного, сексуального насильства;
– були викрадені або незаконно вивезені за межі України;
– залучалися до участі у діях воєнізованих чи збройних формувань;
– незаконно утримувалися, у тому числі в полоні;
– зазнали психологічного насильства.

Також в цій Постанові зазначений перелік документів, які необхідно зібрати та надати для отримання даного статусу.

На базі відділу по Вознесенівському району служби (управління) у справах дітей Запорізької міської ради під час проходження практики ми мали змогу детально розглянути механізм реалізації надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів на рівні міської територіальної громади, а саме на прикладі Запорізької міської територіальної громади. Ми визначили, що сам механізм надання статусу передбачає собою п’ять кроків: подача заяви, збір та подача необхідних документів, розгляд заяви, прийняття рішення про надання статусу, видача документу про статус.

На практиці ми мали змогу підтвердити наші гіпотези. Дійсно швидкість процесу надання статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів залежить від злагодженої роботи соціальних служб, служби у справах дітей та органу опіки та піклування. Самі працівники служби у справах дітей підтверджують даний факт. Від того наскільки швидко центр соціальних служб зможе зробити акт оцінки рівня потреб сім’ї, залежить темп обробки заяви та документів органом опіки та піклування та надання самого статусу.

Також в ході практики було підтверджено, що статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів може отримати навіть дитина, якій не виповнилося і 1 року, оскільки право на отримання статусу має дитина, а також особа, яка на час воєнних дій, збройних конфліктів, збройної агресії Російської Федерації не досягла повноліття, і в результаті зазнала психологічного насильства. У відділі, де проходила практика, неодноразово траплялися такі випадки.

Коли дитина отримує статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то вона автоматично стає на облік у службі у справах дітей, як дитина, яка опинилася у складних життєвих обставинах. Це дійсно так. Якщо дитина зазнала психологічного насильства, внаслідок воєнних дій та це підтверджено актом оцінки потреб сім’ї, який складає центр соціальних служб, то таку дитину ставлять на облік у службі у справах дітей як дитину, яка опинилася у складних життєвих обставинах. Якщо у повторному акті будуть відсутні ознаки складних життєвих обставин, в даному випадку психологічне

насильство, якого дитина зазнала, внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, то служба у справах дітей знімає таку дитину з обліку дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах. При цьому статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів у цієї дитини залишається.

Детально проаналізувавши наявне законодавство на наявність пільг для дітей, яким надано статус дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, ми з'ясували, що для дітей, які отримали зазначений статус, доступні лише дві пільги: першочергове зарахування до закладів дошкільного виховання та безкоштовне харчування в закладах освіти. На розгляді у Верховній Раді перебуває проєкт Закону України «Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів», яким передбачено розширений перелік пільг для дітей, які мають статус, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів, а також соціальні виплати та одноразова грошова допомога. На сьогодні він не прийнятий. Ми вважаємо, що його зможуть прийняти лише після закінчення війни, коли в бюджеті України з'являться кошти, які можна буде використати на виплати дітям, які мають статус дітей, постраждалих внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів.

Виходячи з цього нами було запропоновано власний перелік пільг, які, з нашої точки зору, змогли б у повній мірі забезпечити реалізацію статусу дитини, постраждалої внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. Це освітні, медичні, юридичні, психологічні, соціальні пільги, які мають свої підвиди.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Баскаков А. Я., Туленков Н. В. Методология научного исследования : учеб. пособ. 2-е изд., испр. Киев : МАУП, 2004. 216 с.

2. Белуга Ю. М. Соціальний захист дітей державою під час воєнного стану. *Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії та міжнародний досвід:* матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 28 квітня 2023 р. Тернопіль, 2023. С. 23-26.

3. Белуга Ю. Соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів: поняття та особливості. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія «Юридичний вісник «Повітряне і космічне право*. 2023. №3(68). С.133-139.

4. Бех І.Д. Виховання особистості: у 2-х кн. Київ : Либідь, 2003. 344 с.

5. Глазунов С.В. Нариси з історії соціальної роботи : навч. вид. Дніпропетровськ : РВВ ДНУ, 2015. 116 с.

6. Григоренко І.О., Савельєва Н.М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах: навч. посіб. [для студ. і магістр. спец–тей «Соц. робота» і «Соц. педагогіка»] / І.О. Григоренко, Н.М. Савельєва. Полтава: ПНПУ, 2017. 100 с.

7. Декларація прав дитини від 20.11.1959. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_384 (дата звернення 23.07.2024).

8. Державна політика в сфері захисту прав та благополуччя дітей: ретроспективний аналіз / М. В. Кравченко, К. С. Міщенко. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_3_6 (дата звернення 15.07.2024).

9. Дитячий садочок онлайн. URL: http://numo.mon.gov.ua/baby-garden-online (дата звернення 13.07.2024).

10. Діти, постраждалі від війни: хто має право на цей статус і що він дає? *Електронний журнал «Корреспондент.net».* 09.07.2024. URL: https://ua.korrespondent.net/articles/4700153-dity-postrazhdali-vid-viiny-khto-maie-pravo-na-tsei-status-i-scho-vin-daie (дата звернення 15.08.2024).

11. Дудко А.В., Хлівнюк Т.П. Основні напрями соціальної роботи з дітьми, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. *Матеріали до 78–ї студентської наукової конференції: матеріали наук.–практ. конф. (Одеса, 2 червня 2022 р.)*. Одеса: Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2022. С. 189-192.

12. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення 15.07.2024).

13. Історія соціальної роботи : навчальний посібник / уклад.: О. О. Кравченко, О. О. Матрос. Умань : РВЦ «Візаві», 2017. 117 с.

14. Коваль І. Захист прав та законних інтересів дітей під час війни в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. *Серія «Юридичні науки».* 2023. Т.10. № 2(38). С. 66-71. URL: https://doi.org/10.23939/law2023.38.0662 (дата звернення: 29.09.2024).

15. Колотило А. М., Чуб І. М. Основи наукових досліджень : конспект лекцій. Харків : ХНАМГ, 2011. 82 с.

16. Конвенція ООН Про права дитини. Київ : АТ «Видавництво Столиця», 1997. 32 с.

17. Конвенція про права дитини від 20.11.1989. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021(дата звернення 15.07.2024).

18. Кононенко В.В., Кронівець Т.М., Одобецька І.С. Правове забезпечення інтересів дітей в умовах воєнного стану. *Захист прав дітей в умовах війни. Збірник матеріалів круглого столу до 110-річчя Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського* (м. Вінниця, 17 травня 2022 року). Вінниця, 2022, С. 20-28.

19. Костишин Е.І., Шевців Ю.О. Інституційно-правовий механізм захисту дітей в Україні в умовах воєнного стану. *Публічне управління та соціальна робота*. 2023. №1. С.29-36. URL: https://doi.org/10.32782/3041-1319/2023-1-5 (дата звернення: 17.10.2024).

20. Кузнєцова М.Ю. Особливості соціального захисту дітей під час воєнного стану на території України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9/2024. С.75-79.

21. Лопушняк Г. С. Соціальний захист населення: теоретична концептуалізація та особливості державного управління. *Теорія та практика державного управління*. 2011. Вип. 2 (33). С. 277–284.

22. Макаренко А. С. Деякі висновки з педагогічного досвіду. Київ : Радянська школа. 1954. Т. 5. 229 с.

23. Наливайко Л. Р. Правовий статус дитини, яка постраждала від війни. *Аналітично-порівняльне правознавство: електронне наукове фахове видання.* Ужгород: Ужгородський національний університет, 2024. № 4. С. 77-81.

24. Ніколайчук С. Захист прав дітей в умовах воєнного стану: проблеми теорії та практики. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 4 (119). С. 94-105.

25. Новий тлумачний словник української мови / уклад. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 2003. Т. 2. 926 с.

26. Організація соціальної роботи з дітьми та молоддю, які опинились у СЖО. Практичний посібник для спеціалістів соціальної сфери / авт. кол. : С.С. Валько, Л.С. Лоріашвілі, М.С. Лоріашвілі, А.І. Павловський та ін. Київ : ХХ, 2011. 304 с.

27. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов’язаної із захистом прав дитини : Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09. 2008 р. № 866. Дата оновлення: 13.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#n15 (дата звернення: 15.08.2024).

28. Питання Уповноваженого Президента України з прав дитини : Указ Президента України від 11 серп. 2011 р. № 811/2011. *Офіційний вісник України*. 2011. № 63. Ст. 2494.

29. Пол Д., Мікс Д. Дитинство, яке перевернула війна в Україні. *Офіційна сторінка ЮНІСЕФ.* 24.03.2022. URL:

https://www.unicef.org/ukraine/stories/childhood–upended–war–ukraine (дата звернення: 15.09.2024).

30. Положення про дитячий будинок сімейного типу : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 564. Дата оновлення: 14.09.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2002-%D0%BF#Text (дата звернення: 18.09.2024).

31. Положення про прийомну сім'ю : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 р. № 565. Дата оновлення: 13.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/565-2002-%D0%BF#Text (дата звернення: 18.08.2024).

32. Про внесення змін до деяких законів України щодо державних гарантій в умовах воєнного стану, надзвичайної ситуації або надзвичайного стану : Закон України від 15.03.2022 р. № 2126-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2126-20#Text (дата звернення: 17.07.2024).

33. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення безкоштовним харчуванням дітей внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 16.01. 2020 р. № № 474-IX. Дата оновлення: 13.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-20#Text (дата звернення: 17.07.2024).

34. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту дітей та підтримки сімей з дітьми : Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.2022 р. № 349. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.07.2024).

35. Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України щодо захисту прав дітей на період надзвичайного або воєнного стану : Закон України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/349-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 15.07.2024).

36. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні : Наказ Міністерства освіти і науки України від 28.03.2022 р. № 274. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0274729-22#Text (дата звернення: 18.08.2024).

37. Про затвердження Положення про заклад дошкільної освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.03.2003 р. № 305. Дата оновлення: 29.09.2023. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP030305?an=218 (дата звернення: 19.08.2024).

38. Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.04.2017 р. № 268. Дата оновлення: 13.08.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/268-2017-%D0%BF#Text (дата звернення: 19.08.2024).

39. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні : Закон України від 24.02.2022 № 2102-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text (дата звернення: 20.08.2024).

40. Про оборону України : Закон України від 06.12.1991р. № 1932-XII. Дата оновлення: 28.06.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text (дата звернення: 20.08.2024).

41. Про охорону дитинства : Закон України від 26.04.2011 р. №2402-III. Дата оновлення: 06.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Tex (дата звернення: 18.10.2024).

42. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 27.07.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 18.08.2024).

43. Про практику застосування трудового законодавства у галузі освіти і науки під час дії правового режиму воєнного стану : Лист Міністерства освіти і науки України від 07 березня 2022 р. № 1/3378-22. URL: https://mon.gov.ua/npa/pro-praktiku-zastosuvannya-trudovogo-zakonodavstva-u-

galuzi-osviti-i-nauki-pid-chas-diyi-pravovogo-rezhimu-voyennogo-stanu (дата звернення: 18.08.2024).

44. Про соціальний захист дітей війни : Закон України від 18.11.2004 №2195-IV. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2195-15#Text (дата звернення: 20.11.2024).

45. Про соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів : Проєкт Закону України від 31.03.2017 р. № 6270. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JH4U600A?an=106 (дата звернення: 17.10.2024).

46. Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2022 р. № 302. Дата оновлення: 09.07.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 20.09.2024).

47. Програма «Діти і війна: навчання технік зцілення». URL: https://i-cbt.org.ua/children_war/ (дата звернення: 18.08.2024).

48. Програма «НУМО». URL: https://numo.mon.gov.ua (дата звернення: 18.08.2024).

49. Програма гуманітарної підтримки «Спільно». URL: https://www.unicef.org/ukraine/spilno-social-support (дата звернення: 18.08.2024).

50. Прокопенко О. С. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в Україні. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science.* 2018. 4(8), Vol. 2. С. 9-15.

51. Рабінович П. М. Соціальне право: деякі питання загальної теорії. *Право України: науковий журнал*. 2003. № 1. С. 104–107.

52. Руденко Т.П. Соціальний захист постраждалих від збройних конфліктів : конспект лекцій навчальної дисципліни, навч. посіб. для здобувачів ступеня бакалавра за спеціальністю 231 «Соціальна робота. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 34 с.

53. Сайт Офісу Генерального прокурора. URL: https://www.gp.gov.ua/ (дата звернення: 14.05.2024).

54. Сірант М. М. Механізми міжнародного права щодо захисту прав дитини. *Вісник Національного університету Львівська політехніка. Серія: Юридичні науки*. 824 (2015). С. 164-168.

55. Словник-довідник для соціальних працівників та соціальних педагогів / Український державний центр соціальних служб для молоді України; під ред. А.Ї. Капської. Київ, 2000. 260 с.

56. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми : посіб. у 2–х ч.; Ч.2 (Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми) / А.В. Аносова, О.В. Безпалько, Т.П. Цюман та ін. / За заг.ред.: Т.В. Журавель, З.П. Кияниці. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 352 с.

57. Соціальний захист дитини у воєнних умовах : БФ «Голоси дітей» організував круглі столи для фахівців від 30.08.2024. *БФ «Голоси дітей: вебсайт.* URL: https://voices.org.ua/news/sotsialnyy-zakhyst-dytyny-u-voiennykh-umovakh-bf-holosy-ditey-orhanizuvav-kruhli-stoly-dlia-fakhivtsiv/ (дата звернення: 17.10.2024).

58. Соціальний захист дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування / Український інститут соціальних досліджень. Київ, 2000. 256 с.

59. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи. Київ : Фенікс. 2000. 400 с.

60. Статус дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів. *Портал ДІЯ.* URL: https://guide.diia.gov.ua/view/nadannia–statusu–dytyny–iaka–postrazhdala–vnaslidok–voiennykh–dii–ta–zbroinykh–konfliktiv–3279524a–9782–4d48–ace5–c1428868e365 (дата звернення: 17.10.2024).

61. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: в 5-ти т. Київ : Радянська школа, 1976. Т. 2. 149 с.

62. Трубавіна І.М., Куратченко І.Є. Методичні рекомендації «Сприяння соціальній роботі в умовах гуманітарної кризи». Харків: ХНПУ, 2017р. 28с.

63. Українські діти потребують психологічної допомоги. *Освітній Омбудсмен України*. URL: https://cutt.ly/lKP0c2g (дата звернення: 29.09.2024).

64. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах. *Відомості Верховної Ради України.* №995_795 від 23.06.2004. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text (дата звернення: 18.08.2024).

65. Фурман А.В., Підгурська М.В. Історія соціальної роботи: навчальний посібник. Тернопіль: ТНЕУ, 2014. 174 с.

66. Чат-бот «Дитина не сама». URL: https://dity.msp.gov.ua/ (дата звернення: 29.09.2024).

67. Чижов Д. Соціально-правовий захист прав дітей в умовах проведення АТО в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 1. С. 96–101.

68. Як допомогти дитині правильно – роз'яснення Мінсоцполітики: *Міністерство соціальної політики України:* вебсайт. URL: https://www.msp.gov.ua/news/21549.html (дата звернення: 17.10.2024).

69. Як захистити права дитини в умовах воєнного стану. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yak-zahistiti-prava-ditini-v-umovah-voennogo-stanu.html (дата звернення: 17.10.2024).

70. The War on Children : Time to End Violations Against Children in Armed Conflict. 2018. URL: https://www.savethechildren.net/sites/default/files/waronchildren/pdf/waronchildren (дата звернення: 15.07.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

АКТ
оцінки потреб
сім'ї/особи

№ повідомлення/інформації ____ від __ ___ _____

Організація _____

Фахівець, відповідальний за проведення оцінки потреб

_____

(прізвище, ім'я, по батькові)

Початок _____ Завершення _____

1. **Загальна інформація про членів сім'ї / особу за місцем проживання (на момент оцінювання)** _____

Місце проживання (адреса) _____

№ з/п	Прізвище, ім'я, по батькові	Дата народження	Родинний зв'язок	Інвалідність	Дієздатність	Місце роботи/ навчання, посада	Реєстрація за місцем проживання		Контактний телефон
							так	ні	

2. **Стан та потреби дитини*** _____

(прізвище, ім'я, по батькові)в

1) самопочуття дитини, її зовнішній вигляд	**Ознаки СЖО**:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ вага, зріст відповідають віку, □ часто хворіє, □ інвалідність, □ хворобливий вигляд, □ синці, гематоми, □ опіки, □ порізи, □ занедбаний вигляд, □ одяг відповідає сезону, □ одяг брудний, □ не дотримується особистої гігієни, □ педикульоз, висипи на шкірі, □ має чисту постільну білизну	
□ має медичну картку, □ проходить профілактичний огляд, □ перебуває на диспансерному обліку	
Інформація від дитини	

Продовження Додатку А

Інформація від батьків	
Інше	
2) харчування	**Ознаки СЖО:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ відповідає віку, □ нерегулярне, □ часто буває голодна, □ отримує гаряче харчування в школі	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	

*За наявності ознак жорстокого поводження з дитиною, її занедбаності спеціаліст має негайно повідомити службу у справах дітей.
** СЖО — складні життєві обставини.

3) навчання та досягнення	**Ознаки СЖО:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
Відвідує: □ дитячий садок, □ школу, □ заклад професійно-технічної освіти, □ навчається за індивідуальним планом, □ інше; *пропускає заняття без поважних причин*: □ інколи, □ регулярно, постійно; *успішність*: □ відмінна, □ добра, □ задовільна, □ незадовільна; *займається в*: □ спортивній секції, □ гуртках, □ не відвідує гуртки, □ інше; *наявні*: □ підручники, зошити, □ іграшки, дитячі книжки	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
4) емоційний стан	**Ознаки СЖО:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ урівноважена та спокійна, □ активна, □ радісна, □ сумна, □ надмірно збуджена, □ виявляє агресію, □ пригнічена, □ виявляє страх чи тривожність, □ говорить про наміри суїциду, □ замкнута і мовчазна	
Інформація від дитини	

Продовження Додатку А

Інформація від батьків	
Інше	
5) шкідливі звички та ознаки девіантної поведінки	**Ознаки СЖО:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ курить, □ вживає алкоголь, □ вживає наркотичні чи психотропні речовини, □ має комп'ютерну чи ігрову залежність, □ конфліктує з однолітками, □ не ночує вдома без попередження, □ утікає з дому, □ бродяжить, □ б'ється, □ нищить майно, □ скоїла злочин	
□ перебуває на внутрішньошкільному профілактичному обліку, □ перебуває на обліку в службі у справах дітей, □ перебуває під слідством, □ інше (зазначити) _____	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
6) сімейні та соціальні стосунки	**Ознаки СЖО:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ любить та поважає обох батьків, □ довірливі стосунки з дідусями, бабусями, □ має друзів, □ негативні стосунки з одним із батьків, □ негативні стосунки з обома батьками, □ конфліктує з братами, сестрами, □ конфліктує у школі, □ не має друзів	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	
Інше	
7) самообслуговування	**Ознаки СЖО:** □ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ вміє одягатися, □ може самостійно їсти, □ доглядає за особистими речами, □ не вміє доглядати за собою (одягатися, митися, їсти), □ не доглядає за особистими речами, □ не вміє приготувати просту їжу	
Інформація від дитини	
Інформація від батьків	

Продовження Додатку А

Інше	
8) інша важлива інформація	

3. Стан дорослих членів сім'ї (батька, матері) / особи на момент оцінювання

1) здоров'я	Прізвище, ім'я, по батькові ----------	Прізвище, ім'я, по батькові ----------	Коментарі
Здоровий(а)	□	□	
Має: інвалідність: з порушенням опорно-рухового апарату та центральної і периферичної нервової системи, органів слуху, органів зору, внутрішніх органів, з психічними захворюваннями та розумовою відсталістю, з онкологічними захворюваннями (*підкреслити*); тяжкі захворювання, у тому числі соціально небезпечні хвороби (ВІЛ/СНІД, туберкульоз, гепатит С); інше _____ **Висновок щодо стану здоров'я** *задовільний;* *незадовільний;* *невідомо*	□ □ □ □ □ □	□ □ □ □ □ □	
2) емоційний стан			Коментарі

Продовження Додатку А

Стабільний, урівноважений	□	□	
Виявляє: замкнутість; страх, тривожність; неконтрольованість поведінки; агресію; сплутаність думок, погану концентрацію. Висловлюється про: наміри суїциду; загрозу життю та здоров'ю інших; про те, що чує голоси; інше _____ **Висновок щодо емоційного стану** *задовільний;* *незадовільний;* *невідомо*	 □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □	 □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □ □	
3) шкідливі звички, прояви ознак девіантної поведінки			Коментарі
Відсутні	□	□	
Має ознаки вживання: алкоголю; наркотичних засобів чи психотропних речовин. Має надмірну схильність до: азартних ігор; комп'ютерних ігор. Бродяжить. Вчиняє правопорушення. Має небезпечні захоплення, хобі. Інше _____	 □ □ □ □ □ □ □ □	 □ □ □ □ □ □ □ □	
Висновок щодо наявності ознак девіантної поведінки *відсутні;* *наявні;* *невідомо*	 □ □ □	 □ □ □	
4) соціальні контакти			Коментарі
Має достатнє коло спілкування; має підтримку рідних/близьких	□ □	□ □	

Продовження Додатку А

5) соціальна історія			Коментарі
Був/була (чи є): одиноким(ою); одруженим(ою); вихованцем закладу інституційного догляду та виховання; позбавлений(а) батьківських прав; засудженим(ою), перебував(ла) в місцях позбавлення волі; мігрантом, переселенцем; жертвою насильства, торгівлі людьми; жертвою стихійних лих, катастроф. Перебуває під слідством. Інше _____ Має дорослих дітей, які з ним/нею не проживають. Має дорослих дітей, з якими втрачено зв'язки. **Висновок щодо впливу соціальної історії** *позитивний;* *негативний;* *невідомо*	 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	 ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	
6) зайнятість			Коментарі
Постійна робота у денний час; позмінна робота, в тому числі нічна; офіційно оформлена трудова зайнятість; непостійна (сезонна) робота; дистанційна робота; робота на присадибній ділянці; безробітний(а), нещодавно втратив(ла) роботу; не бажає працювати; перебуває на обліку в центрі зайнятості; пенсіонер; інше _____ **Висновок щодо впливу зайнятості на життєзабезпечення** *позитивний;* *негативний;* *невідомо*	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐ ☐	_____ *Чи не перешкоджає зайнятість виконанню батьківських обов'язків*

Продовження Додатку А

7) самообслуговування/ здатність до незалежної життєдіяльності			Коментарі
Має навички самообслуговування;	□	□	
навички самообслуговування втрачено (через вік, стан здоров'я);	□	□	
має охайний вигляд;	□	□	
може виконувати посильну роботу;	□	□	
вміє планувати свій бюджет;	□	□	
говорить про свої потреби;	□	□	
вміє користуватися телефоном;	□	□	
доглядає за житловим приміщенням;	□	□	
самостійно готує їжу;	□	□	
самостійно придбаває продукти харчування;	□	□	
вміє читати, писати, рахувати;	□	□	
вміє користуватись громадським транспортом.	□	□	
Висновок щодо здатності до самообслуговування			
здатний(а);	□	□	
частково здатний(а);	□	□	
нездатний(а)	□	□	
8) виконання батьківських обов'язків (не заповнюється для одиноких громадян)			Коментарі
Фактично доглядає за дитиною;	□	□	
щодня спілкується з дитиною;	□	□	
хвалить дитину, заохочує до розвитку;	□	□	
відводить дитину до школи/дитсадка;	□	□	
допомагає виконувати домашні завдання/ контролює їх виконання;	□	□	
застосовує фізичні покарання до дитини;	□	□	
примушує до найгірших форм дитячої праці;	□	□	
забороняє спілкуватись з однолітками;	□	□	
часто конфліктує з дитиною;	□	□	
залишає дитину/дітей дошкільного віку саму/ самих вдома, на вулиці чи на осіб у стані алкогольного сп'яніння чи наркотично залежних, недієздатних.	□	□	
Висновок щодо стану виконання батьком/ матір'ю батьківських обов'язків			
виконує;	□	□	
частково виконує;	□	□	
не виконує	□	□	

Продовження Додатку А

4. Фактори сім'ї та середовища

1) мережа соціального супроводу сім'ї (дитини, дорослої особи)	□ *відсутня,* □ *наявна,* □ *невідомо*
□ у сім'ї/особи є близькі родичі, опікуни, сусіди, знайомі, які можуть надати підтримку; □ надають підтримку спеціалісти	
Коментарі	
2) соціальні стосунки сім'ї/особи в громаді	□ *задовільні,* □ *незадовільні,* □ *невідомо*
□ сім'я має позитивні стосунки з членами громади; *існують конфлікти*: □ між дорослими членами сім'ї, □ з родичами, □ сусідами, □ вчителями, □ лікарями, □ спеціалістами соціальних закладів, установ, □ міжрелігійні, □ міжетнічні, □ інше	
Коментарі	
3) основні доходи сім'ї, в тому числі державна допомога, компенсації, пільги	□ *задовільні,* □ *незадовільні,* □ *невідомо*
□ заробітна плата, □ заробіток від домашнього господарства, □ пенсія, □ аліменти, □ гуманітарна допомога, □ державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям, □ державна допомога сім'ям з дітьми, □ державна соціальна допомога особам з інвалідністю, □ допомога по безробіттю, □ допомога по догляду, □ інше	
Коментарі	
4) борги	□ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ з оплати за житло (у тому числі комунальні послуги), □ перед банками, кредиторами, □ перед сусідами, родичами, □ інше	
Коментарі	
5) члени сім'ї, інші особи, які проживають разом із сім'єю/особою і потребують підтримки, захисту, соціального обслуговування	□ *відсутні,* □ *наявні,* □ *невідомо*
□ одинокі похилого віку, □ особи з інвалідністю, □ бездомні, □ особи з нарко-, алкозалежністю, соціально небезпечними хворобами, □ інші	
Коментарі	
6) помешкання та його стан	□ *задовільний,* □ *незадовільний,* □ *невідомо*

Продовження Додатку А

у помешканні: □ дотримуються санітарно-гігієнічні норми, □ холодно, □ брудно, □ наявні ознаки сирості, грибка, □ є гризуни, таргани, блощиці, □ помешкання аварійне; □ будівля/приміщення пристосоване до потреб дітей/осіб з інвалідністю; *умови для дитини*: □ є окреме ліжко, □ немає постійного придатного місця для сну та відпочинку, □ облаштовано місце для гри, навчальних занять, □ немає місця для виконання домашніх завдань, гри, □ помешкання безпечне для дитини, □ небезпечні предмети (дуже дрібні, гострі, колючі), ліки зберігаються в місцях, недоступних для дитини дошкільного віку, □ дитина має доступ до побутової хімії, □ територія навколо помешкання безпечна для дитини, □ інше	
Коментарі	

5. Класифікація випадку: □ простий, □ середньої складності, □ складний, □ екстрений

Визначається згідно з Критеріями визначення типу складності випадку (таблиця 6.1 до Соціальної картки сім'ї/особи, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики України від 13 липня 2018 року № 1005).

Додаток Б

АКТ
обстеження умов проживання

Нами,_____
(прізвища, імена, по батькові, посада осіб,

_____
які проводили обстеження умов проживання)

_____,

на підставі_____
(заява громадян, доручення органу опіки та піклування тощо)

з метою _____
(підготовки висновків про можливість призначення опіки, піклування,
створення прийомної сім'ї, дитячого будинку сімейного типу)

проведено обстеження умов проживання:

_____
(область /місто/, район, село, вулиця, будинок, квартира)

_____

Житло розміщене на ___ поверсі ____ поверхового будинку, складається з _____ кімнат:

_____

_____

Умови проживання:

_____

_____

_____

Для виховання та розвитку дитини створено такі умови:

_____

_____

За цією адресою проживають і мають постійне місце реєстрації:

_____;
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, родинний ступінь зв'язку)

_____;
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, родинний ступінь зв'язку)

_____;
(прізвище, ім'я, по батькові, дата народження, родинний ступінь зв'язку)

Стосунки, традиції сім'ї:

_____

_____

_____

Результат бесіди і ставлення членів сім'ї до рішення п'рийняти на виховання дитину

_____

_____

Члени комісії:

_____	_____	_____;
(посада)	(підпис)	(прізвище та ініціали)
_____	_____	_____;

Продовження Додатку Б

_____ _____ _____.
(посада) (підпис) (прізвище та ініціали)

З актом ознайомлений (а): _____ /_____/;
(підпис) (прізвище та ініціали)
_____ /_____/.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти ЗНУ

Я, Лифар Ольга Ігорівна, магістрантка 2 курсу магістратури, форма навчання денна, факультет соціології та управління, спеціальність «соціальна робота», освітньо-професійна програма «соціальна робота», адреса електронної пошти: odarich95o@gmail.com,

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Соціальний захист дітей, які постраждали внаслідок воєнних дій в Україні» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлена;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згодна на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (студент) Лифар О.І.

Дата_____ Підпис_____ ПІБ (науковий керівник) Масюк О.П.